

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol: 2-Sayı/Issue: 4
Aralık 2024/December 2024

Başvuru/Submitted: 11 Ekim 2024/11 October 2024
Kabul/accepted: 4 Aralık 2024/4 December 2024

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.14276003

Araştırma Makalesi/Research Article

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Köprülülerin Seraskeri: Kaplan Mustafa Paşa (1657-1680)

Emirhan ÖZÇELİK*

Özet

Köprülüler iktidarlarını temellendirmek için devlet makamlarını, kendilerine sadık ve devleti idare biçimine uyumlu kişilere tevdi etme politikası izlemiştir. Bu çalışmanın konusu olan Kaplan Mustafa Paşa'nın siyasi ve askeri kariyeri, Köprülülerin takip ettikleri bu politika doğrultusunda şekillenmiştir. Çalışmada ilk önce, Kaplan Paşa'nın mensup olduğu Arslan-oğullarının Yanya'da yerel bir güç haline gelmesi ve Köprülülerle ilişkileri hakkında derli toplu bilgiler verilecektir. İkinci başlıkta, Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın Kaplan Paşa'yı askerî sahada yükseltmesinde ve seferlerde sadrazamın seraskeri olarak rol vermesindeki saikler konu edilecektir. Bu kapsamda Kaplan Paşa'nın Fazıl Ahmed Paşa'nın düzenlediği seferlerde icra ettiği vazifelere odaklanılacaktır. Kaplan Paşa'nın sadrazamın desteğiyle önemli askerî görevleri yöneterek ön plana çıktığına dikkat çekilecektir. Ayrıca Girit seferlerinde kaptan-ı derya olarak faaliyetlerine ve Kandiye'nin fethine donanmanın başında sunduğu katkılara da değinilecektir. Son bölümde, Kaplan Paşa'nın askerî sahada kazandığı şöhret ve gücün sonuçlarına temas edilecektir. Özellikle Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra bir sadrazam adayı olarak öne çıkmasının Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile ilişkilerine etkileri ve ikisi arasında yaşanan rekabet değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kaplan Mustafa Paşa, Arslan-oğulları, Yanya, Serasker, Köprülüler

Serasker of the Köprülü: Kaplan Mustafa Pasha (1657-1680)

Abstract

In order to consolidate their power, the Köprülü followed a policy of entrusting state positions to people who were loyal to them and compatible with their management of state. The political and military career of Kaplan Mustafa Pasha was shaped in line with this policy pursued by the Köprülü. This study will first provide a comprehensive overview of the family of Arslanzâdes, to which Kaplan Pasha belonged, becoming a local power in Ioannina and their relations with the Köprülü. The second chapter will focus on the motives of Köprülüzâde Fazıl Ahmed Pasha in promoting Kaplan Pasha in the military and assigning him the role of the grand vizier's seraker in the campaigns. In this context, we will focus on the duties of Kaplan Pasha in the campaigns organized by Fazıl Ahmed Pasha. Attention will be drawn to Kaplan Pasha's rise to prominence by managing important military missions with the support of the grand vizier. In addition, his activities as captain-general during the Cretan campaigns and his contribution to the conquest of Heraklion at the head of the navy will also be mentioned. The last section will focus on the consequences of the fame and power Kaplan Pasha gained in the campaigns. In particular, the effects of his emergence as a grand vizier candidate after

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeniçağ Tarihi, İstanbul/Türkiye, emirhanozcelik25@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1858-5337.

the death of Fazıl Ahmed Pasha on his relations with Merzifonlu Kara Mustafa Pasha and the rivalry between the two will be discussed.

Key Words: Kaplan Mustafa Pasha, The family of Arslanzâdes, Yanya, Seraskier, The Köprülüs

Giriş

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî düzeninde yaşanan dönüşümde ve ortaya çıkan çeşitli sıkıntılarda, devlet kadrolarının şekillenmesinde belirleyici olan faktörlerin değişmesinin yadsınamaz bir etkisi vardı. Yüksek rütbeli devlet adamlarının tayinlerinde ve azillerinde, devletin idaresinden bi'l-fiil sorumlu olan sadrazamların sözünün azalması ve çeşitli zümrelerin mansıpları paylaşmaya çalışması, idarede gözlemlenen karmaşa ve düzensizliğin ana sebeplerinden biri olmuştu. Bu durumun farkında olan Köprülü Mehmed Paşa, 1656 yılında sadaret mührünü almadan önce tayinlerde ve azillerde tam salahiyet ve kendisine danışılma şartlarını IV. Mehmed'e kabul ettirmişti. Bu imtiyazla Mehmed Paşa ve onun ardından sadrazam olan oğlu Fazıl Ahmed Paşa, devlet kadrolarına kendilerine sadık ve güvenilir isimleri atamayı başarmıştı¹.

Yirmi altı yaşında sadaret mührünü devralan Fazıl Ahmed Paşa, merkezde ve taşrada iktidarına rakip olabilecek devlet adamlarına karşı kendisine yakın kişileri yüksek mevkilere çıkarmaya dikkat etmişti. Bu sayede Kaplan Mustafa Paşa, Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinde öne çıkan devlet adamlarından biri olmuştu. Köprülü ailesine damat olan Kaplan Paşa, özellikle sadrazamın düzenlediği seferlerde ön plana çıkmayı başarmıştı². Kaplan Paşa'nın siyasi hayatına odaklanacak bu çalışmada, ilk önce ailesi, erken yaşamı ve Köprülülerle ilişkilerine dair derli toplu bilgiler sağlanacaktır. İkinci başlıkta, Kaplan Paşa'nın Fazıl Ahmed Paşa döneminde askerî faaliyetleri ve "*sadrazamın seraskeri*" olarak seferlerde oynadığı rol incelenecektir. Aynı kapsamda kaptan-ı deryalık yılları da değerlendirilecektir. Son olarak, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile arasındaki ilişki mercek altına alınacaktır. Böylece Kaplan Mustafa Paşa'nın Köprülüler iktidarının güç kazanmasına katkıları ortaya konulacaktır.

1. Arslan Paşa-oğlu Kaplan Paşa: Yanya'da Yükselen Bir Ailenin Hikayesi

Fransız şarkiyatçı Antoine Galland, bütün milletler arasında devlet adamlarına sevilen ve sevilmeyen özellikleri üzerinden lakap verme konusunda en beceriklilerin Türkler olduğunu ve kimseye bu konuda iltimas göstermediklerini belirttikten sonra kendisine ilginç gelen örneklerden bahseder. Budin'i düşman kuvvetlerine karşı savunan İbrahim Paşa'ya Şeytan lakabının uygun görülmesine temas ederken, o dönemde öne çıkan Şahin Paşalar haricinde Kaplan Paşa'ya da hassaten değinir³. Galland dikkat çekici örneklerden biri olarak bahsetmesine rağmen Mustafa Paşa'ya bu lakabın neden verildiği hakkında bir bilgi vermemiştir. İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliği Sekreteri Édouard de La Croix ise Mustafa Paşa'nın şecaati sayesinde Kaplan lakabını kazandığını iddia eder⁴. La Croix muhtemelen onun uzun seneler seferlerde boy göstermesinden ve askeri sahadaki başarılarından hareketle böyle bir kanaat geliştirmişti, fakat iddiası doğru değildi. Zira Mustafa Paşa hayatının ilk döneminden itibaren Kaplan sıfatıyla anılıyordu. Bunun sebebi babasının Arslan Paşa olmasıydı.

Kaplan Mustafa Paşa'nın ailesinin hikayesi Yanya'da başlamıştı. Yunanistan'ın dağlık Epir bölgesinde ve Pambotis Gölü yakınlarındaki bir yarımada üzerinde kurulan Yanya, 1430 yılında II. Murad'ın Selanik'i fethettiği sırada Osmanlı hakimiyetine girmişti⁵. Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilen Yanya, XIX. yüzyıla kadar sancakbeyleri tarafından idare edilmişti. Yanya'nın nüfusunun çoğunluğunu ise gayrimüslimler oluşturuyordu. Hristiyanların 1611 yılında isyan ederek

¹ Cumhuriyet Bekar, "The Rise of the Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century", *Turkish Historical Review*, Vol. 11, 2020, s. 229-256; a.m.f., "The Ottoman Revolution of 1661: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers", *Journal of Early Modern History*, vol. 27, 2023, s. 224-253.

² Cumhuriyet Bekar, Kaplan Mustafa Paşa'nın seferlerde öne çıkmasına kısaca değinmiştir bkz. Bekar, "The Rise of the Köprülü Household", s. 237.

³ Antoine Galland, *Les Paroles Remarquables, Les Bons Mots, Et Les Maximes Des Orientaux*, L. & H. van Dole, La Haye 1694, s. 219.

⁴ Édouard de La Croix, *État général de l'Empire othoman depuis sa fondation jusques à présent, par un solitaire turc*, C. II, P. Hérisant, Paris 1695, s. 154.

⁵ Melek Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliği'nin Kurulması", *Belleten*, C. 51, S. 199, 1987, s. 75-106.

şehirdeki Müslümanları katletmesi üzerine gayrimüslim nüfus tamamıyla kale surlarının dışına sürülmüş ve kale içine Türkler yerleştirilmişti⁶. Modern tarihçiler, Arslan Paşa ve ailesinden isimlerin bu isyandan sonra Yanya'nın yönetimini devraldıklarını ve bu görevi 1787 yılına kadar sürdürdüklerini ileri sürmüştür⁷. Arslan Paşa ailesinin XVIII. yüzyıla kadar sancağı idare ettiğine dair kanıtlar mevcut olsa⁸ dahi Arslan Paşa'nın sancağı yönetmeye başladığı tarih ve aile üyelerinin kesintisiz bir şekilde Yanya'yı yönettiği iddiaları doğru değildir.

Rumeli'de uzun yıllar yöneticilik yapan meşhur hanedanlara kıyasla Arslan-oğullarının kökenleri ve geçmişleri hakkında neredeyse bilgi yoktur. Evliyâ Çelebi, Ramazan 1071'de (Mayıs 1661) ziyaret ettiği Manastır yakınlarındaki Bektaşî Memi Bey Tekkesi'ndeki türbenin banisinin Yanyalı Arslan Paşa'nın cediti Zülfikar Bey olduğunu belirterek ailenin kökeni hakkında tek malumatı sağlar⁹. Unvanından hareketle ailenin cediti Zülfikar Bey'in yerel yöneticilerden biri olduğu sonucuna varılabilir, fakat devlet kayıtlarında Yanya veya civarında bu isimde bir idareciye rastlanılmamaktadır. Bu durum, ailenin ceditinin, Arslan Paşa'nın yönetici olarak tanınırlığını arttırmasından sonra bey unvanıyla anıldığı düşünülür.

Daha sonra gösterileceği üzere, Arslan Paşa'nın Yanya'nın askerî sınıfına mensup olduğu tespit edilebilmektedir. Bu durumun ailenin cediti için de geçerli olduğu varsayılarak bazı ihtimaller üzerinde yorum yapılabilir. Yanya'da Zülfikar adında timar sahipleri yer almaktadır. Mesela, ismi Zülfikar olan bir timarlı sipahiye 3 Rebû'l-evvel 978'de Yanya'nın Radoviz nahiyesindeki 5.999 akçelik timarından feragat edince Narda nahiyesinden 6.000 akçelik bir timar verilmişti¹⁰. Yanya sipahilerinden "Divane" Zülfikar sonraki sene bir kafiri birebir dövüşte yenmesinin karşılığında bin akçe terakki almıştı¹¹. Zülfikar bir süre sonra hasslardan nevruz akçesini toplayan memura yanına aldığı levendlerle saldırıp gasp etmişti. Bunun üzerine Yanya sancakbeyine Bali oğlu Zülfikar'ın tasarrufundaki timarı başkasına vermesi emredilmişti¹². Sipahi Zülfikar'ın Arslan Paşa'nın babası olduğu kesin bir şekilde söylenemez, ancak savaşçı karakteri ve etrafına levend toplayabilmesi Yanya'da itibar sahibi bir isim olduğuna delalet eder. 1573 yılında karıştığı hadiseden sonra timarının başkasına verildiği anlaşılır. Nitekim 1580 yılında Yanya'daki timarlı sipahiler arasında Zülfikar'a rastlanmamaktadır¹³. Ancak sonraki sene Zülfikar'a yeniden Yanya'nın Grebene Nahiyesi'nde 6.545 akçelik timar verildiği fark edilir¹⁴. Yanya'da öne çıkan Zülfikarlardan bir diğeri, Sadrazam Siyavuş Paşa ve III. Murad'ın kız kardeşi Fatma Sultan'ın Rumeli'deki haslarına nezaret eden Zülfikar Voyvoda idi. Özellikle Siyavuş Paşa'nın Yanya'da has gelirlerini denetleyen Zülfikar Voyvoda, Eylül 1588'de vefat ettiğinde Yanya kadısına merhumun mirası ve varisleriyle ilgilenmesi emredilmişti¹⁵.

Bahsi geçen Zülfikarlar Yanya'da evlatlarına devlet görevi kazandırabilirdi. Ancak mevzubahis isimlerin Arslan Bey'in babası olduğunu kanıtlayacak bir detay bulunmamaktadır. Aynı durum Arslan Bey'in kimliği için de geçerlidir. Yanya'daki Arslanlardan iki kişi öne çıkmaktadır. Yanya sipahilerinin seraskeri olarak Safevi seferlerine katılan ve savaşlardaki hizmetlerinin karşılığında 1577'de Yanya'daki timar geliri yükseltilen Arslan göze çarpan ilk isimdir¹⁶. Serasker Arslan'ın timarı 1581'de 16.098 akçeye çıkarılmıştı¹⁷. Şubat 1581'de Yanya'da 15.298 akçelik bir timar alarak¹⁸ ilk defa kayda geçen Ali-oğlu Arslan ise bahse değer diğer kişidir. Kendisi 1582'de

⁶ Osmanlı döneminde Yanya'nın idaresi hakkında bkz. Machiel Kiel, "Yanya", *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 317-321.

⁷ Kiel, "Yanya", s. 320.

⁸ Erdoğan Keleş, "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)", *OTAM*, S. 52, 2022, s. 135-179.

⁹ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 809; Memi Baba Türbesi hakkında bkz. Mehmet Emin Yılmaz, "Yunanistan'da Kiliseye Dönüştürülen Memi Baba Türbesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 92, 2019, s. 113-126.

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHHM.d.), 8/802, 814.

¹¹ BOA, A.DVNSMHHM.d, 15/1410, 16 Cemâziye'l-âhir 979 (5 Kasım 1571).

¹² BOA, A.DVNSMHHM.d, 21/768, 12 Muharrem 981 (14 Mayıs 1573); BOA, A.DVNSMHHM.d, 22/17.

¹³ BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 15853, s. 44-64.

¹⁴ BOA, Timar Zeâmet (Ruznamçe) Defterleri (DFE.RZ.d.), 57, s. 178, 14 Muharrem 989 (18 Şubat 1581).

¹⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d, 64/337.

¹⁶ BOA, DFE.RZ.d.49, s. 393, 17 Safer 985 (16 Mayıs 1577).

¹⁷ BOA, DFE.RZ.d.60, s. 487, 514, 10 Ramazan 989 (8 Ekim 1581).

¹⁸ BOA, DFE.RZ.d.57, s. 159; Ali oğlu Arslan'ın timarı bir süre sonra Kurenduz nahiyesinden eklenen gelirlerle 19.397 akçeye yükselmişti, bkz. BOA, DFE.RZ.d.57, s. 190, 11 Safer 989 (17 Mart 1581).

23.100 akçe ile zeamet tasarruf etmeye başlamış¹⁹ ve zeamet geliri 1584 yılında 26.399 akçeye yükseltilmişti²⁰. Bir süre sonra dergâh-ı âlî çavuşu atanan Ali oğlu Arslan Çavuş'un zeamet geliri 14 Recep 994'te (1 Temmuz 1586) 35.798 akçe olarak belirlenmişti²¹. 14 Şevval 996 (6 Eylül 1588) Arslan Çavuş'un Yanya Nahiyesi'nde 23.798 akçelik zeameti olduğu belirtilmişti²². Serasker Arslan gibi Arslan Çavuş'a zeamet verilmesinde de Safevi seferlerindeki hizmetleri belirleyici olmuştu. Ne var ki Arslan Çavuş'un babasının ismi Ali olarak belirtilmişti. Evliyâ Çelebi'nin rivayetinin sahih kabul edilmesi halinde Arslan Çavuş'un listeden çıkarılması gerekir, fakat Arslan Paşa'nın oğullarından birine Ali ismini verdiği de bilinmektedir. Bu nedenle Arslan Çavuş'un aradığımız kişi olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Babasının kimliği ve kendisinin önceki görevleri hakkında kesin bilgiler olmamasına rağmen Arslan Bey'in ne zaman Yanya sancakbeyi tayin edildiği tespit edilebilmektedir. Arslan Bey, 4 Rebû'l-evvel 1016'da (29 Haziran 1607) Yanya sancakbeyi atanmıştı. Atanma kaydının Yanya timar ruzmançesinde yer alması kendisinin yerli askeri sınıfa mensup olduğunu göstermektedir. Nitekim mevzubahis kayıta 3.900 akçe ile Yanya'da timar sahibi olarak askeri kariyerine başladığı belirtilmişti²³. Arslan Bey'in haslarının da belirlendiği atama kaydında, özellikle Habsburg seferleri boyunca gösterdiği hizmetler karşılığında aldığı terakkiler açıklanmıştı. Eski Eğri beylerbeyi Mehmed Paşa, kendisinin Estergon'un muhafazasında görev aldığını ve Habsburg seferine adamlarıyla katıldığını bildirerek terakki almasını sağlamıştı. Yine seferler boyunca kalelerin tamirinde, serhad muhafazasında ve karavullarda birçok defa tüfekli sekbanlarıyla hizmet etmesinin karşılığında her sene terakkiye layık görülmüştü. Arslan Bey'in has geliri 420.000 akçe olarak kayda geçirilmişti²⁴.

Yanya'nın yerlilerinden Arslan Bey'in Safevi ve Habsburg seferlerinde hizmet ederek sancakbeyliğine yükseldiği böylece kesinleşir. Ayrıca kendisi timarlı sipahilikten sancakbeyliğine yükselen ilk isim de değildi. Mesela Yanya züemasından Selim, 23 Rebû'l-evvel 1003'te (6 Aralık 1594) sancakbeyi tayin edilmişti²⁵. Arslan Bey'in iddia edilenden üç yıl önce 1607 senesinde Yanya sancakbeyi olduğu açıklığa kavuşturulurken, 1610 yılında bazı usulsüz işlere bulaştığı da fark edilir²⁶.

Arslan Bey ile birlikte Yanya sancağında Arslan-oğullarının yönetimi başlamıştı, ancak aile üyeleri kesintisiz bir şekilde sancağı idare etmemişti. Arslan Bey'in dahi Yanya sancakbeyliğinden sonra başka sancaklarda görev aldığı görülür. Kendisi 3 Ramazan 1021'de (28 Ekim 1612) Köstendil sancağını arpalık olarak tasarruf ederken tekrar Yanya sancakbeyi atanmıştı²⁷. 15 Zilhicce 1021'de (6 Şubat 1613) Vulçitrın sancakbeyi tayin edilmişti²⁸. Cemâziye'l-evvel 1022 (Haziran-Temmuz 1613) itibarıyla Tırhala sancakbeyi olarak görev yapan Arslan Paşa'nın kısa bir süreliğine Bosna beylerbeyi olduğu ve paşa unvanını bu sırada kazandığı öğrenilir²⁹. Tırhala sancakbeyliği döneminde Arnavud asileriyle mücadele etmişti. Ayrıca bu görevdeyken 15 Ramazan 1023'te (19 Ekim 1614) oğullarından Ali'nin müteferrika ve Ömer'in çavuş olmasını sağlamıştı³⁰. Arslan Paşa, Muharrem 1024'te (Şubat 1615) Sirem sancakbeyi olmuştu³¹. 1026 (1617) yılında Selanik sancakbeyi olarak görev yapmıştı³². Sonraki sene düzenlenen Erdebil seferinden önce Rumeli beylerbeyi atanmıştı. Sefer dönüşünde yakalandığı hastalıktan dolayı vefat etmişti³³.

¹⁹ BOA, DFE.RZ.d.60, s. 436, 11 Safer 990 (7 Mart 1582).

²⁰ BOA, DFE.RZ.d.72, s. 737, 24 Şevval 992 (29 Ekim 1584).

²¹ BOA, DFE.RZ.d.89, s. 713-714.

²² BOA, DFE.RZ.d.100, s. 421-422.

²³ BOA, DFE.RZ.d.292, s. 307-308.

²⁴ BOA, DFE.RZ.d.292, s. 307-308.

²⁵ BOA, Ruûs Kalemî Defterleri (A.RSK.d.).1474, s. 278.

²⁶ Kendisine yazılan hükümde, Sipahi Mehmed'den zorla aldığı çiftlik ve malları geri iade etmesi emredilmişti, bkz. BOA, A.DVNSMHH.d.79/137, 138, 26 Zilhicce 1018 (22 Mart 1610).

²⁷ Efna Kırandı, *Bâb-ı Âsaftı Ruûs Kalemî 1484 Numaralı Ruûs Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-104)*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022, s. 140.

²⁸ Kırandı, *1484 Numaralı Ruûs Defteri*, s. 185.

²⁹ Kırandı, *1484 Numaralı Ruûs Defteri*, s. 228.

³⁰ Kırandı, *1484 Numaralı Ruûs Defteri*, s. 246.

³¹ BOA, A.DVNSMHH.d. 80/985, 986.

³² BOA, A.DVNSMHH.d. 82/160, 161, 162, 163.

³³ *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 679-680, 684, 686.

Arslan Paşa'nın Yanya dışında başka sancak ve eyaletlerde görev yaparak tanınırlığını arttırdığı ve bu sürede oğullarına da makamlar kazandırdığı anlaşılır. Farklı vazifeler icra ettikleri için Arslan-oğullarının Yanya'yı yönetme yetenekleri sonraki senelerde de kesintisiz devam etmemiştir. XVII. yüzyılın ortalarında imparatorluk eyalet ve sancaklarındaki yöneticilerin kayıtlarının tutulduğu defterde, Yanya sancağının yıllar içinde kimler tarafından idare edildiği takip edilebilmektedir. Buna göre, 9 Cemâziye'l-âhir 1040 (13 Ocak 1631) yılı itibariyle Arslan Paşa-zâde Mehmed Bey Yanya sancakbeyi olarak hizmet etmekteydi³⁴. 2 Zilkade 1043'te (30 Nisan 1634) eski Bosna beylerbeyi Mehmed Paşa'ya sancak arpalık olarak verilmişti. 1 Safer 1044'te (27 Temmuz 1634) sancağın idaresi tekrar Arslan Paşa-zâde Mehmed Bey'e tevdi edilmişti. Evâhir-i Şevval 1045'te (29 Mart-6 Nisan 1636)'da Yanya sancağı, unvanı belirtilmeyen Mustafa'ya arpalık olarak tevcih edilmişti. 27 Şevval 1050'de (9 Şubat 1641) Arslan Paşa-zâde Ali Paşa'nın oğlu Arslan Bey'in Yanya sancakbeyi atanmasıyla sancağın idaresi tekrar Arslan-oğullarına geçmişti³⁵.

Kaplan Mustafa Paşa'nın cediti olan Arslan Paşa-zâde Ali Paşa ailenin öne çıkan devlet adamlarından bir diğeri olmuştur. Ali Paşa, Recep 1040 (Şubat 1631) itibariyle eski Karaman beylerbeyi sıfatıyla Yanya sancakbeyi olarak vazifesini sürdürmekteydi³⁶. 1634 yılında IV. Murad'ın yarım kalan Lehistan seferine 700 yerli asker ve 400 tüfekli kapı askerleriyle gönüllü olarak katılan Ali Paşa, sonraki sene Sultan ile Revan seferine gitmiş ve hizmetleri karşılığında Rumeli beylerbeyliğine terfi etmişti³⁷. Bağdat seferi öncesinde 23 Zilkâde 1047'de (8 Nisan 1638) tekrar Rumeli beylerbeyliği atanmış, sefer dönüşünde Kubbealtı veziri tayin edilmiş ve Şevval 1048'de (Şubat 1639) vefat etmişti³⁸. Bu süreçte Yanya sancağı Ali Paşa'nın arpalığı olarak uhdesinde kalmıştı³⁹.

Ali Paşa'nın ölümünden kısa bir süre sonra Yanya sancakbeyi atanan oğlu Arslan Bey ise Kaplan Mustafa Paşa ve onun kardeşi Piri Paşa'nın babasıydı. Ailenin diğer üyelerine göre gösterişsiz bir siyasi kariyeri olan Arslan Bey, 27 Şevval 1050'de (9 Şubat 1641) Yanya sancakbeyi tayin edildiğinde saraya 25 kese akçe caize göndermişti⁴⁰. 27 Şevval 1052 (18 Ocak 1643) itibariyle Yanya sancakbeyi olarak görevi sürdüren Arslan Bey, sancağın kısa süreliğine eski Temeşvar beylerbeyi Halil Paşa'ya arpalık olarak tevcih edilmesinden sonra 11 Rebû'l-evvel 1054'te (17 Haziran 1644) vazifesine geri dönmüştü⁴¹. Arslan Bey, 1645 yılında başlayan Girit seferine Yanya sancağı askerleriyle katılmış ve Hanya kuşatması sırasında yaralanmıştı⁴². 26 Cemâziye'l-âhir 1058'de (18 Temmuz 1648) Yanya'nın 172.130 akçe tutan Hicri 1055 avarız bedelini merkezi hazineye irsal etmişti⁴³. Arslan Paşa, 3 Safer 1061'de (26 Ocak 1651) Kanije beylerbeyi tayin edilmişti⁴⁴. Ancak sadece yirmi üç gün sonra Ohri sancakbeyi atanmıştı. Bunun üzerine sadrazama bir mektup yazarak, daha önce mansıp almak için ödediği caizeler yüzünden on binlerce akçe borca girdiğini söylemiş ve getirisi yüksek bir mevki talep etmişti⁴⁵.

Ailenin diğer üyeleri gibi Kaplan Mustafa Paşa'nın siyasi kariyeri de Yanya'da başlamıştı. Arslan Paşa-oğlu Kaplan Bey ilk defa 6 Rebû'l-âhir 1057'de (11 Mayıs 1647) Yanya sancakbeyi tayin edilmişti⁴⁶. 16 Recep 1062 (23 Haziran 1652) tarihli kayıta daha önce aynı vazifeyi deruhte ettiği belirtilen Kaplan Bey yeniden Yanya sancakbeyi atanmıştı⁴⁷. Kısa süren görevinden sonra bu

³⁴ BOA, Kamil Kepeci Defterleri (KK.d.),266, s. 26; BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 122/6095, vr. 14b.

³⁵ BOA, KK.d.266, s. 26.

³⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d.85/640.

³⁷ *Topçular Kâtibi*, c. II, s. 1001, 1004, 1049.

³⁸ Zeynep Aycibin, *Kâtip Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007, s. 881, 891, 910; İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010, s. 328, 330, 337, 339; *Topçular Kâtibi*, c. II, s. 1090, 1095, 1102, 1109.

³⁹ Mesela 24 Muharrem 1047'de (18 Haziran 1637) Ali Paşa'nın arpalığı olan Yanya sancağının bedel-i nüzulundan dört yüz bin akçe irsaliye olarak merkeze gönderilmişti, bkz. BOA, İbnülemin Dahiliye (İE.DH.), 2/104.

⁴⁰ BOA, Topkapı Sarayı Evrakı (TSMA.e.), 794/64.

⁴¹ BOA, A.RSK.d.1512, s. 22.

⁴² Aycibin, *Kâtip Çelebi, Fezleke*, s. 954.

⁴³ BOA, Ali Emiri, I. İbrahim (AE.SİBR.), 3/321.

⁴⁴ BOA, A.RSK.d.1523, s. 28.

⁴⁵ BOA, TSMA.e.1120/52.

⁴⁶ BOA, A.RSK.d.1512, s. 22.

⁴⁷ BOA, A.RSK.d.1526, s. 5.

defa Kaplan Paşa sıfatıyla 15 Muharrem 1063'te (16 Aralık 1652) bir kez daha Yanya sancakbeyi tayin edilmişti⁴⁸. Yanya sancakbeyliği 3 Muharrem 1064'te (24 Aralık 1653) kendisine mukarrer kılınmıştı⁴⁹. 24 Cemâziye'l-âhir 1064'te (12 Mayıs 1654) Yanya sancağı Kaplan Paşa'nın kardeşi Arslan Paşa-zâde Piri Paşa'ya tevdi edilmişti⁵⁰. Kaplan Paşa, 25 Zilkade 1064'te (7 Ekim 1654) kardeşinin yerine tekrar Yanya sancakbeyi atanmış ve vazifesi 25 Zilhicce 1064'te (6 Kasım 1654) uzatılmıştı⁵¹. Yanya'daki vazifesi 9 Recep 1065 (15 Mayıs 1655) ve Evâsıt-ı Şevval 1065'te (14-23 Ağustos 1655) olmak üzere iki defa mukarrer kılınmıştı⁵². 19 Zilkade 1065'te (20 Eylül 1655) "*livâ-i mezbûr deryâda olup Frenk memleketine kârib olmağla muhâfazası ehemmi-i umûr*" olduğu için vazifesini sürdürdüğü de açıklanmıştı⁵³.

17 Rebî'ü'l-âhir 1066'da (13 Şubat 1656) Yanya sancağı Osmanlı donanmasıyla sefere katılmak şartıyla Kaplan Mustafa Paşa'nın kardeşi Piri Paşa'ya tevdi edilmişti⁵⁴. Kaplan Paşa ise ilk defa kendi memleketinden uzakta bir bölgede Kudüs sancağında görevlendirilmişti. 23 Cemâziye'l-evvel 1066 (18 Nisan 1656) ve 12 Ramazan 1066'da (4 Temmuz 1656) Kudüs sancakbeyliği kendisine mukarrer kılınmıştı⁵⁵. Aynı tarihlerde Kaplan Paşa'nın babası Arslan Paşa da Rakka beylerbeyi tayin edilmişti⁵⁶. Ancak Kaplan Paşa'nın Kudüs'teki vazifesi uzun sürmemiş ve 24 Zilkade 1066'da (13 Eylül 1656) tekrar Yanya sancakbeyi atanmıştı⁵⁷. Kendisinin Evâhir-i Safer 1068'de (28 Kasım 1657) Sarıköy voyvodası Mustafa'nın zimmetindeki 6,5 kese akçeyi başkente göndermesi bu tarihte Yanya'daki görevini sürdürdüğüne işaret eder⁵⁸.

Kaplan Mustafa Paşa bir süre sonra Musul Beylerbeyi olarak karşımıza çıkar. 28 Zilkade 1069'da (17 Ağustos 1659) Musul'dan 45.000 akçe irsaliye merkeze göndermişti⁵⁹. Musul'dan sonra Trablusşam beylerbeyi olarak vazifelendirilen Kaplan Paşa, Muharrem 1070'de Trablusşam Kalesi'nin muhafızlarının mevaciblerini eyaletin irsaliye gelirinden ödediğini merkeze bildirmişti⁶⁰. Aynı yıl eyaletin mukataa ve diğer gelirinden topladığı 416.656 akçeyi Bağdat Kalesi muhafızlarının maaşlarına tahsil etmişti⁶¹. Bütün bu harcamaların haricinde H. 1070'de merkezî hazineye 3.200.000 akçe irsaliye göndermişti⁶². Başarılı hizmetlerinin karşılığında Trablusşam beylerbeyliği 12 Zilhicce 1070'de (27 Ağustos 1660) mukarrer kılınmıştı⁶³. Aynı dönemde babası Arslan Paşa da Şam valisi olarak görevini sürdürüyordu⁶⁴.

Kaplan Mustafa Paşa'nın Musul ve Trablusşam'da görev almasının arkasında Eylül 1656'da sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa'nın rolünü incelemek bu noktada önem kazanmaktadır. Mevcut bilgilerle Arslan-oğulları ve Köprülüler arasında ilişkinin mahiyetini kavrayabilmek mümkün gözükmemektedir, fakat ailelerin menşei ve üyelerinin siyasi kariyerleri üzerinden bazı tahminlerde bulunulabilir. Dikkate sunulacak ilk nokta, Mehmed Paşa'nın doğum yeri Roznik ile Arslan-oğullarının ikametgâhı Yanya arasındaki yakınlıktır. İki yer arasındaki mesafeden ötürü Mehmed Paşa'nın Arslan-oğullarının Yanya'daki güçlerinden ve aile üyelerinin siyasi faaliyetlerinden haberdar olması mümkündür. Kariyerinin önemli bir kısmını doğu sancakları ve eyaletlerinde görev alarak geçiren Köprülü Mehmed Paşa, 22 Receb 1054-Şevval 1055 (24 Eylül 1644-Aralık 1645) arasında Eğri beylerbeyliği yapmıştı. IV. Mehmed'in validesi Hatice Turhan Sultan ile iyi bir ilişkiye sahip Arnavud Kasım Ağa'nın yardımıyla sadrazam olma şansını deneyip başarılı olmayınca mevcut

⁴⁸ BOA, A.RSK.d.1526, s. 108.

⁴⁹ BOA, A.RSK.d.1526, s. 253.

⁵⁰ BOA, A.RSK.d.1526, s. 285.

⁵¹ BOA, A.RSK.d.1526, s. 352, 405.

⁵² BOA, A.RSK.d.1529, s. 33, 97.

⁵³ BOA, A.RSK.d.1529, s. 133.

⁵⁴ BOA, A.RSK.d.1529, s. 182.

⁵⁵ BOA, A.RSK.d.1529, s. 202, 239.

⁵⁶ BOA, A.RSK.d.1529, s. 241.

⁵⁷ BOA, A.RSK.d.1529, s. 315.

⁵⁸ BOA, A.DVNSMHM.d. 92/258.

⁵⁹ BOA, İE.ML, 11/997.

⁶⁰ BOA, İE.DH, 2/123.

⁶¹ BOA, İE.ML, 20/1866.

⁶² BOA, İE.ML, 16/1434.

⁶³ BOA, KK.d.217, s. 59.

⁶⁴ BOA, KK.d.217, s. 167.

sadrazamın talebiyle 1651 yılının sonunda Köstendil sancakbeyi atanmıştı. Köstendil, Arslan-oğullarının da zaman zaman sancakbeyi olarak görev yaptığı bir sancaktı ve Mehmed Paşa bir yıldan fazla süren görevi sırasında bu aile hakkında daha fazla bilgi toplamış olabilirdi⁶⁵.

Köprülü Mehmed Paşa'nın görev yerlerinde Arslan-oğullarıyla doğrudan ilişki kurduğunu gösteren bir bilgi bulunmamasına rağmen sadrazam atandıktan sonra özellikle merkez ve taşrada kendi iktidarına rakip olabilecek paşalara karşı Arslan Paşa ve Kaplan Paşa'yı yanına çekmek istemesi mümkündür. Mehmed Paşa'nın iktidarını temellendirme döneminde, uzun seneler devlete sadakatle hizmet eden, Yanya'da yerel bir güç haline gelen, askeri ve ekonomik potansiyeli yüksek bir aile ile ittifak yapması beklenebilirdi. Bu açıdan Kaplan Mustafa Paşa'nın Trablusşam beylerbeyi atanmasının iki aile arasındaki ittifakın gelişmesinde belirleyici olduğu iddia edilebilir.

Dönemin tarihçilerinden Mustafa Nâimâ'nın dikkat çektiği üzere, Muharrem'den Muharrem'e yeni valilerin tayin edilmesi sebebiyle bu dönemde Trablusşam eyaleti kötü yönetiliyordu. Köprülü Mehmed Paşa, sadaret mührünü almadan önce Sadrazam İpşir Mehmed Paşa tarafından Rebû'l-âhir 1065'te (Şubat 1655) Trablusşam beylerbeyi tayin edilmişti, fakat İpşir Paşa'nın katledilmesi üzerine dört ay sonra azledilmişti. Kendisi sadrazam olduktan sonra da eyalete hâlâ karmaşa hakimdi⁶⁶. Temas edildiği üzere, Kaplan Paşa, Trablusşam beylerbeyi olduğu dönemde merkez hazineye yüksek miktarda irsaliye gönderebilmiş ve eyalet gelirleriyle askerlerin maaşlarını ödeyebilmişti. Bu sayede valilik görevi uzatılan Kaplan Paşa, iyi hizmetlerini sürdürerek, donanma giderleri ve asker mevaciblerinde harcanması için 1071 (1661) yılı Trablusşam mukataa ve diğer gelir kalemlerinden 8.500.000 akçeyi hazineye irsal etmeyi de başarmıştı⁶⁷.

Kaplan Mustafa Paşa, Trablusşam'da yaptıklarıyla Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa nezdinde güvenilirliğini ve itibarını artırmış olmalıydı. Bu noktada önemli iki belge, Köprülü Mehmed Paşa'nın Arslan-oğullarına karşı zamanla değişen tavrı hakkında ipuçları verir. Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa, 1069 (1659) yılında kaleme aldığı raporda, aralarında Yanya'nın da bulunduğu Rumeli eyaletine bağlı birçok sancaktan vergi tahsilinde sıkıntılar yaşandığını ve defterlerin yeniden düzenlenmesiyle ilgilendiğini açıklamıştı. Ayrıca Girit'e geçmeye hazırlanan Kaplan Paşa'nın kardeşi Piri Paşa'dan 20.000 akçe tahsil edilmesine havi bir emir çıkarılmasını da istemişti⁶⁸. Bu rapor, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın Rumeli sancaklarında denetimi arttırdığını gösterirken, Yanya'yı yöneten Arslan-oğullarının da bazı usulsüzlükler sebebiyle tahkikata uğradığını ihlas ettirir. Dolayısıyla Piri Paşa'nın Girit'e gönderilmesi bir sürgün olabilirdi.

Aynı tarihlerde zevcesi tarafından sadrazama yazılan bir arz sayesinde Kaplan Paşa'nın da Girit'e sürülmekten son anda kurtulduğu öğrenilmektedir. Bu arzda zevcesi, kocasına merhamet edilmesinden duyduğu memnuniyetini dile getirirken, Yanya'da daha önce Piri Paşa-oğlu Mehmed Bey'in uhdesinde olan ve onun ölümüyle boş kalan has gelirlerini de kendisine istemişti⁶⁹. Bu belgeler, Kaplan Paşa'nın Trablusşam'daki başarılı işleri sayesinde kendini ve ailesini Köprülü Mehmed Paşa'nın hisminden koruduğunu düşündürür. Öte yandan, Kaplan Paşa'nın Köprülü ailesinin damadı olduğu bilindiğinden, mevzubahis arzı yazanın Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı olma ihtimali de vardır. Ne zaman evlendikleri bilinmediği için bu meselede kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir. Yine de isteklerini kabul ettirmek için sadrazama mektup yazması mevzubahis kişinin Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı olma ihtimalini güçlendirir.

Kaplan Mustafa Paşa'nın Trablusşam'ın ardından herhangi bir eyaleti idare etmediği fark edilir. Buna rağmen Köprülü Mehmed Paşa, Nisan 1661'de Aydın ve Saruhan civarında ortaya çıkan eşkıyaları bastırmak ve Anadolu teftişine çıkmak için kendisini görevlendirmişti. Düzenlediği seferde eşkıyaları mağlup etmiş ve eyalette düzeni sağlamıştı⁷⁰. Böylece sadrazamın vefatından kısa bir süre önce ordu idaresinde ilk tecrübesini kazanırken, bu başarıyla Köprülü ailesiyle ilişkisini de

⁶⁵ Köprülü Mehmed Paşa'nın erken siyasi kariyeri hakkında bkz. Christopher Whitehead, "The Early Career of Köprülü Mehmed Pasha: An Archival Reconstruction", *Review of Middle East Studies*, 2024, s. 1-25.

⁶⁶ Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyin fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, C. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 1697; Whitehead, "The Early Career of Köprülü Mehmed Pasha", s. 12-16.

⁶⁷ BOA, İE.ML, 24/2278.

⁶⁸ BOA, TSMA.e, 1135/38.

⁶⁹ BOA, İE.ENB, 3/294.

⁷⁰ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/ 1654-7 Şubat 1695)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, s. 255.

güçlendirmişti. Ayrıca seferden sonra Saruhan sancağı arpalık olarak kendisine verilmişti⁷¹. Daha önemlisi Fazıl Ahmed Paşa'ya sadaretinin ilk günlerinden itibaren yakın olma şansı kazanmıştı.

2. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Seraskeri Kaplan Mustafa Paşa

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinde vazifelerini hakkıyla yerine getiren ve yeni düzene uyum sağlayacağını gösteren Kaplan Mustafa Paşa, muhtemelen bu dönemde Köprülü ailesine damat da olmuştu. Bu gelişme Köprülüler ile Arslan-oğulları arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açarken, kendisi de bu sayede 1661 yılında sadaret mührünü alan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın en yakın ve güvendiği devlet adamlarından biri olma fırsatını yakalamıştı. Bilhassa Ahmed Paşa döneminde gerçekleştirilen kara ve deniz seferlerinde, ordu idaresinde ve askerî harekâtlarda aldığı görev ve faaliyetleriyle adını duyurmuştu. Kaplan Paşa, sadrazamın yanında her sefere katılan ender paşalardan biri olurken, bu durum askerî sahada itibarını arttırmasına da imkân tanımıştı.

Kaplan Paşa, Fazıl Ahmed Paşa ile sadaretinin ilk günlerinde samimi bir ilişki kurmuştu. Sadrazamın mühürdarı Hasan Ağa, Mart 1662'de Uyvar seferi hazırlıkları için Edirne'ye doğru harekete geçen Ahmed Paşa'nın selam alaylarında Vezir Kaplan Paşa'ya her zaman sağ tarafında yer verdiğini belirtmişti⁷². Ayrıca Kaplan Paşa sadrazamla olan samimiyeti sayesinde IV. Mehmed ile yakınlaşmıştı. Zira kendisi pek çok kez sadrazam ve padişahla birlikte cirit oynamıştı⁷³.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın 1663-1664 yıllarında düzenlediği Uyvar seferi, bir taraftan sefer sırasında meydana gelen olaylarla iktidarını temellendirmek adına önemli bir dönemeç oluştururken, diğer taraftan Kaplan Mustafa Paşa'nın askerî sahada ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştı. Özellikle genç sadrazamın askerî tecrübesizliği, diğer paşalarla anlaşmazlıkları ve ordu idaresinde karşılaştığı sıkıntılar Kaplan Paşa ile münasebetini güçlendirmesine vesile olmuştu.

Fazıl Ahmed Paşa, selefi zamanında çözüme kavuşmayan Erdel meselesine son vermek için sadaretinin ilk yıllarında batıya bir sefer düzenlemeye karar vermişti. Osmanlıların Erdel prensi tayin ettiği Mihali Apafi'nin Avusturya tarafından tanınmaması savaş ilanının gerekçesi olmuştu⁷⁴. Karaman beylerbeyi olarak sefere katılan Kaplan Mustafa Paşa, Budin'de düzenlenen savaş meclisinde hedefin Uyvar olarak belirlenmesinin akabinde 24 Temmuz 1663'te Budin Valisi Sarı Hüseyin Paşa ve Niğbolu Sancakbeyi Kadızâde İbrahim Paşa ile birlikte öncü kuvvetlerle Estergon'a doğru yola çıkmış ve burada bir köprü yapılmasına nezaret etmişti. Sadrazam, ordunun geri kalanıyla Estergon'a ulaştığında köprünün tamamlanmasını beklemişti. 6 Ağustos'ta birlikler Ciğerdelen tarafına geçmeden önce Kaplan Paşa ve Kadızâde İbrahim Paşa köprüyü muhafaza etmek için kapı askerleriyle karşı yakaya çıkmıştı⁷⁵.

Uyvar kalesi komutanı Ádám Forgats, Ciğerdelen'e geçmeden Osmanlı ordusunu ani bir saldırıyla nehir kenarında kırmak istemişti. Bundan haberdar olan Sadrazam Ahmed Paşa, karşı yakaya geçen komutanlardan Kadızâde İbrahim Paşa'ya emrindeki askerlerle düşmanı karşılamasını emretmişti. 7 Ağustos sabahında Osmanlı ve düşman birlikleri arasında muharebe başlarken, öğlene doğru İbrahim Paşa'nın askerleri bozulup firar etmişti. Nehir kenarındaki Gürcü Mehmed Paşa'nın ordugahına kadar sokulan düşman askerlerine "arslan-heybet" Kaplan Paşa, Köse Ali Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Çerkez Yusuf Paşa saldırmıştı. Piyadeler direnemedi dağılırken, Kaplan Paşa kaçan süvarileri kovalamıştı. Bozguna uğrayan düşman ordusu son bir kez Osmanlı birliklerini durdurma teşebbüsünde de başarısız olmuştu. Ciğerdelen'de alınan zaferle birlikte Uyvar Kalesi'nin

⁷¹ BOA, A.RSK.d.1534, s. 39.

⁷² Abubekir Sıddık Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996, s. 131.

⁷³ Berna Mert, *IV. Mehmed Devri Bir Kaftan Defteri (H. 19 B. 1058-24 N. 1086/9 Ağustos 1648-12 Aralık 1675) (Değerlendirme-Çeviri Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022, s. 487, 489, 494, 496.

⁷⁴ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012, s. 237-285; Kahraman Şakul, *Uyvar Kuşatması 1663*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 12-25.

⁷⁵ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 150-151; *Zeyl-i Fezleke*, s. 285; Arslan Boyraz, *Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002, s. 9, 11; Şakul, *Uyvar Kuşatması*, s. 26-34.

yolu açılmıştı⁷⁶. Kaplan Paşa savaşın sonunda sadrazama yüzlerce düşman kellesi getirmiş ve karşılığında semmûr kürkle taltif edilmişti⁷⁷.

Ciğerdelen Muharebesi, Kaplan Mustafa Paşa'nın ilk büyük savaşı olurken, özellikle Sadrazam Ahmed Paşa'nın aldığı kararlar mücadelelerdeki rolünü belirlemişti. O zamana kadar ordunun öncü birliklerinde yer verilmesine ve Ciğerdelen'e ilk geçenlerden biri olmasına rağmen, sadrazam kendisi yerine rakibi gördüğü Kadızâde İbrahim Paşa'yı düşmanı karşılamakla görevlendirmişti. Sadrazamın, Kaplan Paşa'yı böyle tehlikeli bir mücadeleye sokmayarak kayırdığı söylenebilir. Savaşın ikinci safhasında, Osmanlı ordusunu dağıttığını zanneden düşman kuvvetlerine saldırmak Kaplan Paşa için daha kolay olmuş ve zaferde pay sahibi olmasını sağlamıştı.

Kaplan Paşa, Ciğerdelen Muharebesi'nin ardından dört beylerbeyi ile birlikte Uyvar Kalesi'ne giden yolun güvenliğini sağlamakla ve yol üzerindeki köprülerin inşasıyla ilgilenmişti⁷⁸. Ana ordu Uyvar'a ulaşım kuşatma başladığında ise kendi kapı halkı, Karaman ve Adana eyaletleri birlikleri, sağ ve sol garipler, yeniçeriler ve üç kıta balyemez topla Komaran Kapısı karşısında ve kaleye hakim bir tepede dördüncü veya beşinci koldan metrise girmişti⁷⁹. Kaplan Paşa, kuşatmanın diğer kollarına kıyasla, hendek ve metris çatışmalarına katılmamış, kurduğu top bataryalarıyla kalenin içini bombalamıştı. Hatta kendi kolundan atılan toplar, Osmanlı metrislerine isabet edince sadece kalenin içini hedef alması konusunda da uyarılmıştı. Ayrıca kaleye nehir üzerinden gelecek yardımları da önlemişti. Dolayısıyla kalenin fethinde tali bir rol oynamıştı⁸⁰.

Uyvar kuşatması devam ederken meydana gelen bir hadise, Fazıl Ahmed Paşa'nın ordu içindeki güçlü paşalara karşı tavrını değiştirmesine sebep olmuştu. Reisülküttap Şamizâde Mehmed Efendi, doğru kararlar verememekle ve becerisiz bir serdar olmakla itham ettiği Ahmed Paşa'yı IV. Mehmed'e şikâyet etmiş ve onun yerine damadı Kadızâde İbrahim Paşa'nın sadrazam atanmasını istemişti. Aslında Şamizâde Mehmed Efendi en başından itibaren Habsburglarla savaşa girilmesine karşı olmuş ve barışın sürmesi için girişimlerde bulunmuştu. Damadı Niğbolu Sancakbeyi Kadızâde İbrahim Paşa ise ordugâha gösterişli bir törenle katılarak ve Ciğerdelen'deki mücadeleler sırasında sadrazam haricinde Şamizâde Mehmed Efendi'ye rapor göndererek Ahmed Paşa'nın tepkisini çekmişti. Ordu içinde Uyvar seferinden rahatsız olan zümrelerin bulunması ve Şamizâde Efendi ile İbrahim Paşa'nın zenginliğinin askerleri cezbetmesi sadrazamı tedirgin eden diğer gelişmelerdi. IV. Mehmed ise Şamizâde Mehmed Efendi'nin mektubunu sadrazama göndererek tarafını seçmişti. Arkasından çevrilen işten haberdar olan Ahmed Paşa, Şamizâde Mehmed Efendi ve İbrahim Paşa'yı vakit kaybetmeden katletmişti⁸¹.

Kuşatma devam ederken yaşanan bu olay Fazıl Ahmed Paşa'yı askerler nezdinde itibar sahibi devlet adamlarına karşı temkinli davranmaya sevk etmiş olabilirdi. Özellikle askerî sahadaki tecrübesizliğini fırsata çevirmek isteyen güçlü paşalar karşısında kendisine yakın isimlere daha geniş yetkiler vermeye yönelmesi beklenebilirdi. Nitekim Kaplan Mustafa Paşa'nın Uyvar kuşatmasının ardından askerî sahada daha fazla görünür olduğu fark edilebilmektedir. Sadrazam, müstakil seferlerde ve önemli vazifelerde tecrübeli komutanlar yerine onu vazifelendirmişti. Üstelik hata yaptığı veya başarısız olduğunda da tavizkar davranmıştı. Bu sayede Kaplan Paşa'nın sadrazamın seraskeri olmasının önü açılmıştı.

Uyvar muhafızları 21 Safer 1074'te (24 Eylül 1663) vire ile kaleyi Osmanlılara teslim etmişti. Kaplan Mustafa Paşa, kaleden çıkan garnizonun Komaran Kalesi'ne ulaşmasına nezaret etmişti⁸². Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Kaplan Paşa'ya bir süre sonra daha önemli bir vazife vermiş ve Uyvar'a sekiz saat mesafedeki Novigrad Kalesi'ni fethetmekle görevlendirilmişti. Kaleyi kuşatması için

⁷⁶ Şakul, *Uyvar Kuşatması*, s. 35-48.

⁷⁷ *Zeyl-i Fezleke*, s. 294; *Vukuat Tarihi*, s. 13; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 6. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 404.

⁷⁸ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 154-155; *Zeyl-i Fezleke*, s. 295; *Vukuat Tarihi*, s. 14.

⁷⁹ Şakul, *Uyvar Kuşatması*, s. 63.

⁸⁰ Şakul, *Uyvar Kuşatması*, s. 62-108.

⁸¹ Özgür Kolçak, "Paths of Glory: The Rise of the Köprülüs and the Execution of Şamizade Mehmed Efendi (1663)", *"Buyurdum ki...": The Whole World of Ottomanica and Beyond Studies in Honour of Claudia Römer*, ed. Hülya Çelik, Yavuz Köse, Gisela Procházka-Eisl, Brill, Leiden 2023, s. 451-478; Bekar, "The Ottoman Revolution of 1661", s. 244-247; Şakul, *Uyvar Kuşatması*, s. 90-93.

⁸² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 6. Kitap-2. Cilt, s. 455-457; Kolçak, *Osmanlı-Avusturya Savaşları*, s. 217-218.

Karaman birlikleri yanında Eğri eyaleti kuvvetleri, Anadolu ve Rumeli'den bir kısım sancakların askerleri ve iki bine yakın kapıkulu askerinden müteşekkil bir orduyu kendisine emanet etmişti⁸³.

Fazıl Ahmed Paşa, sefer mevsimin sonunu belirleyen ruz-ı kasımdan sadece otuz gün önce 29 Safer 1074'te (2 Ekim 1663) Novigrad'a doğru harekete geçen Kaplan Mustafa Paşa'dan kısa sürede kaleyi fethetmesini bekliyordu. Ancak, kalenin yüksek bir tepe üzerinde bulunması sebebiyle Osmanlı askerleri metrise girememişti. Zor koşullara rağmen Osmanlı lağımçıları kalenin altındaki kayalardan birini oyarak iki noktada lağım kurmayı başarmıştı. Kaplan Paşa, kale muhafızları öğrenmeden önce lağımlardan birinin patlatılmasını emretmiş ve açılan gedikten bir saldırı düzenlemişti. Ancak bu girişiminden sonuç alamamıştı⁸⁴. Bunun üzerine, 6 Rebû'l-evvel'de (8 Ekim) sadrazama bir mektup yazarak, üç taraftan kuşattığı Novigrad'ı aralıksız top atışlarıyla dövdüğünü haber vermiş ve cebehâne talep etmişti. Ahmed Paşa, “*benüm karındaşum*” diyerek hitap ettiği Kaplan Paşa'ya istediği cebehâneyi gönderme sözü verirken, özellikle Uyvar'dan ayrılmadan önce kaleyi ele geçirmesini tembih etmişti⁸⁵. Kaplan Paşa, 10 Rebû'l-evvel'de (12 Ekim) ikinci bir mektup daha göndererek, Novigrad Kalesi'nin metanetinden bahsetmiş ve iki balyemez top ile takviye askerler talep etmişti. Sadrazam ise iki top ve birkaç oda yeniçeri de dahil olmak üzere önemli sayıda askeri hemen yola çıkarırken, kendisinden de kış mevsimin yaklaştığını hatırlatarak bir an önce kaleyi fethetmesini istemişti⁸⁶.

Fazıl Ahmed Paşa'nın mektuplarından Novigrad'a ulaşmadan önce Kaplan Mustafa Paşa'nın kaleyi ele geçirmesine önem verdiği anlaşılır. Bu sayede ordu içindeki itibarı artacak ve sadrazam tecrübeli komutanlar yerine onu tercih ederek aldığı riskin karşılığını alabilecekti. Ancak, Kaplan Paşa'nın Novigrad kuşatması uzayınca Fazıl Ahmed Paşa kaleye doğru yola çıkmak zorunda kalmıştı. Evliyâ Çelebi'ye göre, yirmi beş gün geçmesine rağmen kaleyi fethedemeyen Kaplan Paşa, sadrazama feryadnâmeler gönderip yardıma gelmediği müddetçe kuşatmanın sona ermeyeceğini bildirmişti⁸⁷. Sadrazamın durumu ciddiye alması, onun başarısız olmasına izin vermemek istediğini gösterir. Nitekim Osmanlı tarihçilerinin çoğu, kale muhafızlarının Osmanlı ordusunun üzerlerine geldiğini öğrenmeleri üzerine teslim olmaya karar verdiklerini belirtir⁸⁸. Diğer taraftan, Kaplan Paşa, sadrazama yazdığı mektupta, büyük lağımı patlatmak üzereyken 4 Rebû'l-âhir (5 Kasım) sabahı muhafızların vire bayraklarını açtıklarını ifade etmişti. Mektubu paylaşan sadrazamın mühürdarı Hasan Ağa da Novigrad'ın fethedilmesinde Kaplan Paşa'nın çabalarının belirleyici olduğunu vurgulamıştı⁸⁹.

Novigrad'ın fethi Kaplan Mustafa Paşa'nın ilk önemli askeri başarısı olurken, Fazıl Ahmed Paşa onun hata yapmaması için önlemler almıştı. Askerî sahada yetkilerini arttırmaya hazırlandığı Kaplan Paşa'nın kendini kanıtlaması için bu fethi bir fırsat gören sadrazam, durum kritiklediğinde inisiyatif almakta tereddüt etmemişti. Neticede, Osmanlı ordusu Novigrad'a ulaştığında onları kale içine yerleşen Kaplan Paşa karşılamıştı. Kendisi ordu önünde taltif edilmişti. Kısa bir süre sonra on bin kadar askerle Zrinyi ailesinin kontrolünde bulunan topraklara saldırmakla görevlendirilmişti. Zrinyi ise Mura Nehri'ni geçmeye hazırlanan Tatar birliklerine saldırmış ve Kaplan Paşa'nın çabalarına rağmen Osmanlı-Tatar birliklerini püskürtmeyi başarmıştı. Mühürdar Hasan Ağa ve Silahdar Mehmed Ağa'ya göre, Kaplan Paşa sadrazama düşmanın tabur kurması nedeniyle nehri geçemediğini ve Kanije'ye ricat ettiğini bildirmişti⁹⁰. Ne var ki ortada bir mağlubiyet vardı ve Evliyâ Çelebi'ye göre Kaplan Paşa, Fazıl Ahmed Paşa'nın huzuruna gelerek olanları bizzat açıklamak zorunda kalmıştı⁹¹. O zamana kadar desteğini eksik etmeyen sadrazam, tavizkâr tavrını sürdürerek onu cezalandırmamış ve Kanije'de kışlamasını emretmişti.

Fazıl Ahmed Paşa, seraskeri olması için önünü açmasına rağmen Kaplan Mustafa Paşa rüşünü henüz tam anlamıyla ispat edememişti. Bu nedenle ordunun kışlaklara dağılmasından istifade etmek isteyen Zrinyi, kış ortasında Zigetvar ve Peçuy'a saldırdığında, sadrazam, Gürcü Mehmed Paşa'yı

⁸³ Zeyl-i Fezleke, s. 314; BOA, İE.ML, 24/2282.

⁸⁴ Zeyl-i Fezleke, s. 324.

⁸⁵ Cevâhirü't-Tevârih, s. 184-185.

⁸⁶ Cevâhirü't-Tevârih, s. 188-189.

⁸⁷ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, İkdâm Yayınları, İstanbul 1896, c. VI, s. 386, 391.

⁸⁸ Zeyl-i Fezleke, s. 324-325; Vukuat Tarihi, s. 25.

⁸⁹ Cevâhirü't-Tevârih, s. 202-205.

⁹⁰ Cevâhirü't-Tevârih, s. 210-211, 214; Zeyl-i Fezleke, s. 330-331; Vukuat Tarihi, s. 28; Kolçak, Osmanlı-Avusturya Savaşları, s. 234-235.

⁹¹ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 6. Kitap-2. Cilt, s. 521.

serasker tayin etmiş ve Kaplan Paşa'ya seraskere katılmasını emretmişti⁹². Kaplan Paşa, Kanije'den gelerek orduya dahil olmuş ve düşman kuvvetlerinin Peçuy kuşatmasını kaldırmasına katkı sağlamıştı. Hatta düşman askerlerinin bir kısmını Kanije yakınlarında katletmişti⁹³. Sadrazam, düşman birlikleri Ramazan 1074'te (Nisan 1664) Kanije'yi kuşattığında orduyla harekete geçmişti. Pogeja Kalesi'ni muhafaza eden Kaplan Paşa, Kanije'ye yardıma gönderilmemiş ve sadrazamın emrindeki orduya katılmıştı. Kanije muhasarası kaldırıldıktan sonra yoluna devam eden Osmanlı ordusu, Yenikale'yi ele geçirmişti⁹⁴. Daha sonra Komar Kalesi vire ile alınmış ve Kaplan Paşa, kale garnizonunun güvenli bir şekilde kaleden ayrılmasına nezaret etmişti. Akabinde sadrazamın emriyle Tatar kuvvetleriyle Eğersek Kalesi'ni gözlemlemeye gitmiş ve kale komutanın kaçtığını öğrenmişti⁹⁵. Yolu üzerindeki Kemenvar Palankası'nı da bir gün içinde fethetmişti⁹⁶.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın ordunun başına geçmesiyle tekrar sahneye çıkan Kaplan Mustafa Paşa, Râba Nehri kıyısında Avusturya ordusuyla meydana gelen savaşta da ön saflarda yer almıştı. Zilhicce 1074'de (Temmuz 1664) Râba Nehri'nin kenarında zorlu bir yürüyüş gerçekleştiren Osmanlı ordusunu bir düşman taburu ormanlık bir alanda pusuya düşürmek istemişti. Karaman Beylerbeyi Kaplan Paşa, Bosna Beylerbeyi Boşnak İsmail Paşa ve Halep Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa'nın idaresindeki öncü Osmanlı birlikleri düşman birliklerini yenmişti. Aynı komutanlar, 8 Muharrem 1075'te (1 Ağustos 1664) Râba Nehri'nin uygun bir mevziinde köprü yapımına başlamıştı. Köprüden geçen ilk kuvvetler, Osmanlı ordusuna saldırmak için fırsat kollayan düşman birlikleriyle savaşa tutuşmuştu. Kaplan Paşa ani başlayan mücadeleye katılmak için köprüyü aşmıştı. Bu ilk muharebede Osmanlı ordusu, düşman birliklerine üstünlük kurmuştu. Düşman piyadeleri öğleden sonra henüz köprüyü geçemeyen ve yeni bir savaşa hazır olmayan Osmanlı birliklerine düzenli bir hücum gerçekleştirmişti. Meydana gelen savaşta Osmanlılar mağlup olmuş ve köprü'nün yıkılması nedeniyle büyük bir bozgun yaşanmıştı⁹⁷.

Kaplan Mustafa Paşa, savaşın öncü birlikleri arasında yer almış olmasına rağmen bozgunun sağ kurtulmuştu. Savaşın ardından barış anlaşmasının imzalanmasının üzerine Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte Belgrad'a dönmüştü. Kaplan Paşa kısa bir süre sonra Şam beylerbeyi tayin edilmişti⁹⁸. Kendisi Edirne'ye ulaştığında, IV. Mehmed'in Çanakkale Boğazı'ndaki kalelere gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Haseki Rabia Gülnüş Sultan'a refakat etmişti⁹⁹. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 24 Recep 1076'de (30 Ocak 1666) sadaret kaymakamı atanmasına müteakip kaptan-ı derya tayin edilmişti¹⁰⁰. Kaplan Paşa'nın kaptan-ı derya atanmasının sebebi Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit seferine çıkmaya karar vermesiydi. Bu tayini değerlendiren Raşid Mehmed Efendi'ye göre, seferde “*tertib ü tedârikü ehem-i umûr-ı sâire olan donanmayı hümayûn sefâyini i mâline kâdir ve nefsinde yarar ve bahâdır kapudan nasb ü ta'yîn*” olunması icap ettiği için “*sahrâde peleng ve deryâda neheng kadar nâmdâr-ı şecâ'at ü celâdet*” olan Kaplan Paşa bu makama layık görülmüştü¹⁰¹. Böylece Mustafa Paşa, Uyvar seferinde askerî faaliyetleriyle meşhur lakabının karşılığını vermişti. Öte yandan, sadrazamın Kaplan Paşa'yı kaptan-ı derya atamasında, Girit seferleri sırasında donanmanın idaresinde yaşanan sıkıntıların da etkisi vardı.

3. Kaplan Mustafa Paşa'nın Kaptan-ı Deryalık Yılları

Osmanlılar, 1645 yılında başlayan Girit seferlerinin ilk yılında Hanya'yı fethederek adaya yerleşmişti, fakat Kandiye'nin ele geçirilememesi sebebiyle savaşlar uzamıştı. Ayrıca Venedikliler, Osmanlıların Girit seferini başarısız kılmak için donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almış

⁹² 1663-1664 tarihli ordu mühimmesi cüzü, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, Bibliotheca Albertina-B. Or. 295, vr. 5a.

⁹³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 336-341; *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 219-227; *Vukuat Tarihi*, s. 30-31; Kolçak, *Osmanlı-Avusturya Savaşları*, s. 254-258.

⁹⁴ Kolçak, *Osmanlı-Avusturya Savaşları*, s. 261-266.

⁹⁵ *Zeyl-i Fezleke*, s. 372-373; *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 266-267.

⁹⁶ *Zeyl-i Fezleke*, s. 379; *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 269; *Vukuat Tarihi*, s. 45.

⁹⁷ Özgür Kolçak, “Sainth Gotthard Muharebesi”, *DİA*, c. Ek-2, Ankara 2019, s. 449-450.

⁹⁸ *Zeyl-i Fezleke*, s. 397.

⁹⁹ *Zeyl-i Fezleke*, s. 410-411; Raşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Raşid, 1071-1114*, haz. A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır, A. Z. İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, c. I, s. 68.

¹⁰⁰ *Zeyl-i Fezleke*, s. 416.

¹⁰¹ *Târîh-i Raşid*, c. I, s. 75.

ve Osmanlı donanmasının harekât alanını daraltmıştı¹⁰². Bu dönemde Osmanlı donanmasının başına tecrübesiz isimlerin kaptan-ı derya atanması ve Girit serdarları ile kaptan-ı deryalar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar da donanmanın güç kaybetmesine yol açmıştı¹⁰³. Köprülü Mehmed Paşa, Girit seferlerinin başlangıcından sadrazam atıldığı tarihe kadar kaptan-ı derya on altı defa değişmişti. Sadrazam donanmanın yönetiminde süregiden karmaşayı çözmek için önlemler almıştı.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ilk seferinde Venedik donanmasını mağlup ederek Çanakkale Boğazı ablukasına son vermiş ve Limni ile Bozcaada'yı geri almıştı. Bu başarının ardından donanmanın idaresini kendisine yakın ve denizcilik tecrübesi yüksek isimlere tevdi etmeye yönelmişti. Erdel seferinin ardından Valide Hatice Turhan Sultan'ın kethüdası Köse Ali Paşa'nın kaptan-ı derya olmasını onaylamıştı (Rebî'ü'l-evvel 1069/Aralık 1658)¹⁰⁴. Sonraki senelerde Köprülülerin en güvendiği devlet adamlarından biri olan Ali Paşa, özellikle donanmanın hazırlıklarıyla yakından ilgilenerek takdir toplamıştı¹⁰⁵. Tecrübesiz olmasına rağmen özverili şekilde çalışan Ali Paşa, İstanköy'ü kuşatan Venedik donanmasına karşı başarıyla mücadele etmişti. Bu olay vesilesiyle sadrazama donanmanın ahvali konusunda dikkat çeken bir rapor sunmuştu. Venediklilerin güçlü kalyonlarına karşı “*düzensiz ve takımsız kalyonlarımız ile ve kara askerleri ile nice maslahat görülür ve nice düşmana cevâb verilir*” diyerek Osmanlı kalyonlarının durumundan şikayetçi olmuştu. Bundan sorumlu olanları “*deryâ nedir ve gemi nedir ve ceng nedir bilmeyüp bilirüm deyü iş işleyenlere Hazret-i Allâh insâf vire*” diyerek eleştirmişti¹⁰⁶.

Köse Ali Paşa'nın eleştirilerini dikkate alan Köprülü Mehmed Paşa, onun yerine Rodos Sancakbeyi Hüsam Beyzâde Ali Paşa'nın kaptan-ı derya tayin edilmesini sağlamıştı (Nisan 1660)¹⁰⁷. Ali Paşa derya beyi ve hassa reisi olarak kırk yıl kadar donanmaya hizmet eden babası Hüsam Bey'in yanında yetişmişti. Ayrıca Rodos sancakbeyi olduğu dönemde Mısır-İstanbul arasında yolculuk yapan ticaret gemilerini korumak için bir filo yönetmişti¹⁰⁸. Ali Paşa sefer sırasında vefat edince oğlu Abdülkadir Paşa kaptan-ı derya atanmıştı. Böylece Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı donanmasını korsan kökenli ve derya beyliği yapmış tecrübeli kaptanların idaresine teslim etmişti. Ne var ki vefatının ardından bu temayül yarım kalmıştı, çünkü oğlu kaptan-ı derya seçimlerini kendi siyasi ajandasına göre belirlemişti.

Fazıl Ahmed Paşa, sadrazamlıktan sonra en prestijli makam olan ve başarılı olanlara siyasi güç kazandıran kaptan-ı deryalık payesini üvey kardeşi Merfizonlu Kara Mustafa Paşa'ya vermişti¹⁰⁹. Kara Mustafa Paşa ilk deniz seferinde Venedik donanmasına mağlup olmasına karşın azledilmemişti. Sadrazam, Uyvar seferi sırasında Kara Mustafa Paşa'yı sadaret kaymakamı atamıştı. Mustafa Paşa iki makamı birden deruhte ederken kaptan-ı deryanın yokluğunda donanmanın yönetimi vekâleten Memi Paşazâde Mehmed Paşa'ya tevdi edilmişti¹¹⁰. Bu gelişme sadrazamın en başından itibaren Kara Mustafa Paşa'yı iktidarını güvence altına almak için kaptan-ı derya yaptığını gösterir.

Kaplan Mustafa Paşa, resmîyette Kara Mustafa Paşa, fakat aslında Osmanlı donanmasının vekâleten üç senedir yöneten Memi Paşazâde Mehmed Paşa'nın yerine kaptan-ı derya atanmıştı. Fazıl Ahmed Paşa, Girit seferine çıkmadan önce donanmayı güvendiği bir isme emanet etmişti. Édouard de La Croix, Mustafa Paşa'nın kendisine verilen Kaplan lakabını Uyvar seferindeki hizmetleriyle kanıtladığına değinmiş ve kaptan-ı derya atandıktan sonra sadrazamla birçok defa gizlice

¹⁰² Guido Candiani, “Stratégie et diplomatie vénitiennes: navires angle-hollandaises et blocus des Dardanelles, 1646-1659”, *Revue d'Histoire Maritime*, S. 9, 2008, s. 251-282.

¹⁰³ Mehmet Yaşar Ertaş, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Gaillesi”, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi, VI. cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 195-220.

¹⁰⁴ *Târih-i Na'imâ*, c. VI, s. 1824-1826; *Zeyl-i Fezleke*, s. 165-166.

¹⁰⁵ Bibliothèque nationale de France (BnF), Département des Manuscrits, François 14679: Édouard de La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman, et le journal de l'armée navalle*, vr. 113b-115b.

¹⁰⁶ BOA, TSMA.e, 426/17.

¹⁰⁷ *Târih-i Na'imâ*, c. VI, s. 1852; *Zeyl-i Fezleke*, s. 213.

¹⁰⁸ Christine Isom-Verhaaren, “Tracing the Life of Hüsam Bey: Carrer Paths in the Sixteenth-century Ottoman Navy”, *Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. F. Castiglione, E. L. Menchinge, V. Şimşek, Brill, Leiden 2019, s. 291-314.

¹⁰⁹ *Zeyl-i Fezleke*, s. 251-252.

¹¹⁰ *Zeyl-i Fezleke*, s. 272; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 23.

buluştuklarına dikkat çekmişti. İki isim bu görüşmelerde ordunun hazırlıklarını ve donanmanın seferdeki rolünü ilgilendiren hususları tartışmıştı¹¹¹.

Osmanlı askerlerini ve mühimmatın Girit'e nakledilmesi seferin akıbetini doğrudan etkileyeceği için Kaplan Mustafa Paşa'nın vazifesini hatasız bir şekilde yerine getirmesi elzemdi. Fazıl Ahmed Paşa Edirne'den Eğriboz'a geçmek için hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Kaplan Paşa, 11 Zilkade 1076'da (15 Mayıs 1666) 50 kadırgayla İstanbul'dan ayrılmıştı. Akdeniz'e açıldıktan sonra İzmir ve Sakız'a uğramış, sadrazamdan haber gelmesi üzerine Eğriboz'a ulaşmıştı. Burada bulunan askerlerin bir kısmını düzenlediği dört seferde Girit'e taşımıştı. 2 Cemâziye'l-evvel 1077'de (31 Ekim 1666) sadrazamla birlikte Benefşe'ye uğramış ve akabinde donanmayla Girit'e doğru yola çıkmıştı. Osmanlı donanmasını bekleyen Venedik kalyonlarıyla çatışmaya girmeden 5 Cemâziye'l-evvel'de (3 Kasım) Hanya limanına yanaşmıştı. Daha sonra sadrazam, Kaplan Paşa'ya kışlamak için İstanbul'a dönmesine izin vermişti. Kıştan önce askerlerin önemli bir kısmını Girit'e nakletmeyi başaran Kaptan-ı Derya, 2 Zilkade 1077'de (26 Nisan 1667) 70 kadırgaya yüklediği mühimmat ve askerle Hanya limanına gelmişti. Kutlamalar eşliğinde karşılanan ve sadrazam tarafından ödüllendirilen Kaplan Paşa, daha sonra Çeşme'ye ulaşan Halep ve Sivas eyalet askerlerini de adaya geçirmişti¹¹².

İki sene donanmayla Osmanlı askerlerini ve mühimmatı Girit'e taşıyan Kaplan Paşa, IV. Mehmed tarafından Edirne'ye çağırılıp taltif edilmişti¹¹³. Kandiye kuşatmasına başlayan Fazıl Ahmed Paşa'nın asker ve mühimmat talebi üzerine donanmayla sonbaharda tekrar denize açılmıştı. Sadrazamın emri üzerine Anabolu ve Eğriboz'dan yüklediği askerleri ve topları birkaç seferde Hanya limanına nakletmişti. Seferler sırasında birkaç defa çatıştığı Venedik kalyonlarına karşı galip gelmişti. Sadrazam 1 Cemâziye'l-âhir 1078'de (18 Kasım 1667) Hanya'da Kaplan Paşa'yı ağırlamıştı. Onun Kandiye kuşatmasına katılma talebini geri çevirmiş ve sonraki baharda mümkün mertebe asker ve mühimmatı adaya ulaştırmak şartıyla kışlamak için donanmayla İstanbul'a dönmesini emretmişti¹¹⁴.

Kaplan Mustafa Paşa, 25 Zilkade 1078'de (5 Mayıs 1668) Venedik donanması Hanya Limanı'nı ablukaya aldığı için kadırgalarla Kandiye yakınlarındaki Fodula Limanı'na yanaşmıştı. Kendisi uzun süre sonra bu limana girebilen ikinci kaptan-ı derya olurken, asker ve mühimmatı karaya çıkardıktan sonra Selanik'ten kuşatma topları getirmek için Girit'ten ayrılmıştı¹¹⁵. 25 Zilhicce 1078'de (6 Haziran 1668) bir süredir Mısır'dan Girit'e gelen yardım konvoylarını yağmalayan ve Eğriboz civarına zaman zaman asker çıkaran Korsan Georges Marie idaresindeki kalyonlara Midilli Adası yakınlarında saldırmış ve meydana gelen savaşta bu meşhur korsanı öldürüp kalyonunu ele geçirmişti¹¹⁶. Zaferden haberdar olan Fazıl Ahmed Paşa, Kaplan Paşa'ya "*mine'l-muhibbi'l-muhlis*" imzası ve "*izzetlü karındaşum*" hitabıyla başlayan bir mektup yazarak tebrik etmişti¹¹⁷.

Kaplan Mustafa Paşa, 22 Muharrem 1079'da (2 Temmuz 1668) 50 kadırgayla İsteye'ye yanaşmıştı. Ancak bu bölge taşlık olduğu için sadece iki bin top güllesi, iki bin kumbara, bin silahdar ve bin lağımcıyı karaya çıkarabilmişti. Durumdan haberdar olan Fazıl Ahmed Paşa, kendisine "*hâlâ elli altmış gündür 'asker-i İslâm metrisde herân ve her sâ'at size bakınır iken halâ İsteye'ye gelüb biraz cebehâne dökmişsin bu ne hamâkattür*" ifadelerinin geçtiği sert bir mektup yazmıştı. Ayrıca onu padişaha hain beylerin sözüne uymakla itham etmiş ve tavrını değiştirmese katledileceği ikazında bulunmuştu¹¹⁸. Sadrazamın bu mektubu Kaplan Paşa'nın ihmalkarlığından daha çok muhtemelen kendisinin iyi gözle bakmadığı devlet adamlarına temayül etmesinden duyduğu öfkeyi yansıtıyordu. Bu nedenle bir kardeş olarak gördüğü Kaplan Paşa'yı sadakat ve güvenilirlik konusunda uyararak zorunda kalmıştı.

¹¹¹ La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 152b-153b.

¹¹² *Zeyl-i Fezleke*, s. 420, 435, 436-437, 445; *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 307-309, 325-326; La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 153b-163b.

¹¹³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 455; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 85; Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâme'si (Tahlil ve Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993, s. 219.

¹¹⁴ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. VIII, İkdâm Yayınları, İstanbul 1896, s. 378-379; *Zeyl-i Fezleke*, s. 461, 464, 475; *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 340, 366; La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 163b-165a.

¹¹⁵ *Zeyl-i Fezleke*, s. 491-492; *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 389.

¹¹⁶ La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 165b-166a; *Zeyl-i Fezleke*, s. 502-503; *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 401-403; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 94.

¹¹⁷ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 403-404.

¹¹⁸ *Cevâhirü't-Tevârîh*, s. 407-408.

Fazıl Ahmed Paşa'nın ikazını dikkate alan Kaplan Paşa, 10 Rebû'l-evvel 1079'da (18 Ağustos 1668), dört bine yakın asker ve altı bin kantar barutu Girit'e çıkararak "*ordu halkına tâze hayât virdi*."¹¹⁹ Kuşatma birliklerinin on günlük barutu kaldığı 24 Rebû'l-âhir'de (1 Eylül) Hanya Limanı'na yüksek miktarda barut ve mühimmat çıkarmıştı¹²⁰. Kaplan Paşa, 28 Cemâziye'l-evvel'de (3 Kasım) 33 kadirgayla Fodula Limanı'na mühimmat ve zahire nakletmişti¹²¹. 21 Cemâziye'l-âhir'de (26 Kasım) 500 asker ile zahireyi Hanya Limanı'na ulaştırmıştı¹²². Kısa aralıklarla düzenlediği toplamda altı seferle Kandiye'ye takviye birlikler, mühimmat ve zahire nakletmeyi başaran Kaplan Paşa, 3 Recep'te (7 Aralık) Fazıl Ahmed Paşa ile Hanya'da buluşmuştu. Birkaç gün süren görüşmelerde sadrazam, uyarılarını ciddiye alan Kaplan Paşa'yı hizmetlerinden dolayı övmüş ve gönlünü almış olmalıydı. Daha sonra donanmayla Eğriboz'da kışlamasını istemişti. Kaplan Paşa 12 Recep'te (16 Aralık) kadirgalarla Hanya'dan ayrılmıştı¹²³.

Kaptan-ı Derya Kaplan Mustafa Paşa, 60 kadirgayla 24 Zilhicce 1079'da (25 Mayıs 1669) Hanya Limanı'na ulaşmıştı. "*Beldâr ve yeniçeri ve bârut ve harçlıkçı iskelelerde her ne var ise ve ne ki buldular*" ise getiren Kaplan Paşa, sadrazamdan gelen mektup üzerine asker ve mühimmatı Fodula Limanı'na nakletmek için harekete geçmişti. Sadrazam o sene Venedik donanması Girit'e yardıma gelmediği için kadirgaların Fodula Limanı'na yanaşabileceğini düşünmüştü, fakat Kaplan Paşa fırtınaya yakalanınca donanmayla Resmo Limanı'na demirlemişti. Asker ve mühimmatı burada karaya çıkardıktan sonra Kandiye kuşatmasına katılmak için ordugâha gitmişti¹²⁴. Sadrazamın kararıyla 20 Muharrem 1080'de (20 Haziran 1669) yirmi mirî kadirgadaki kürekçiler, levendler, yeniçeriler ve kendi kapı askerleriyle Güllük kolunun seraskeri olarak metrise girmişti¹²⁵.

Kale muhafızları vire ile teslim olmayı kabul edince Kandiye 1 Cemâziye'l-evvel 1080'de (27 Eylül 1669) Osmanlılar tarafından fethedilmişti. Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit seferine çıkma kararı almasının ardından kaptan-ı derya atanan ve donanmanın başında üç sene boyunca düzenlediği yirmiden fazla seferle Kandiye'yi kuşatan Osmanlı birliklerine takviye asker, mühimmat ve zahire taşıyan Kaplan Mustafa Paşa zaferde önemli paya sahipti. Üstelik kuşatmanın son evresinde bizzat sadrazamın emriyle metrislerinden birini de yönetmişti. Kendisine hizmetleri karşılığında fetihten sonra adada bir cami inşa etme izni verilmişti¹²⁶.

Kaplan Mustafa Paşa, Girit seferlerinden sonra kaptan-ı deryalık görevini sürdürmüştü. Fazıl Ahmed Paşa, Girit'in kaybı üzerine Avrupa devletlerinin bir araya gelerek karşı saldırı düzenleme ihtimaline karşı rüşünü ispatladığı ve tecrübe kazandığı için kendisinden donanmayı yönetmeye devam etmesini istemiş olmalıydı. Keza sadrazam da Osmanlı idaresini tesis etmek için bir süre daha Girit'te kalmıştı. Adadaki kalelere donanmayla mühimmat ve zahire nakletme işini ona emanet etmişti.

Avrupa devletleri Girit'in kaybindan sonra Osmanlı donanmasının Sicilya, Malta, Napoli veya İtalya kıyılarına saldırmasından çekiniyordu. Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit'te ikametini uzatması ve bu sürede Osmanlı donanmasının adadan ayrılmaması tedirginliği arttırmıştı. Avrupa gazetelerinde 1670 yılının başlarında Osmanlı sadrazamının 40 kadirgayla batıya yeni bir sefer düzenlemeye hazırlandığına dair haberler çıkmıştı¹²⁷. Venedik'ten gelen raporlarda, Kandiye Kalesi'ni tamiriyle ilgilenen Osmanlı sadrazamının kalyon ve kadirgaları teçhiz ederek güçlü bir donanma hazırladığı söyleniyordu. Osmanlı donanmasının bahar ayında Girit'ten ayrılacağı ve 25.000 askerden oluşan bir kara ordusunun harekete geçeceğine dair bilgiler vardı¹²⁸.

¹¹⁹ *Zeyl-i Fezleke*, s. 508.

¹²⁰ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 417; *Zeyl-i Fezleke*, s. 512.

¹²¹ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 418-419; *Zeyl-i Fezleke*, s. 513.

¹²² *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 420.

¹²³ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 421; *Zeyl-i Fezleke*, s. 515.

¹²⁴ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 443-444.

¹²⁵ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 447-448; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 419-421.

¹²⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap-2. Cilt, s. 490-493; *Zeyl-i Fezleke*, s. 546.

¹²⁷ *Gazette*, 16 Février 1670, N. 35, içinde *Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, Paris, 1670, s. 281, 282.

¹²⁸ "L'Etat des affaires des Vénetiens, & des Turcs, en vne lettre de Venise", N. 42, s. 341-344.

Avrupa devletlerinin korkusu 1670 yılının sonlarına doğru yatışmıştı, çünkü Kandiye'den ayrılmayan Osmanlı donanmasının yeni bir saldırıya kalkışmayacağı kesinlik kazanmıştı¹²⁹. Kaptan-ı Derya Kaplan Mustafa Paşa'nın komutasında yaz aylarında Sakız'a dönen 63 kadirgadan müteşekkil Osmanlı donanmasının kısa süre sonra kışlamak için Gelibolu'ya gitmesi bekleniyordu¹³⁰. Kaplan Paşa Ege adalarından vergi topladıktan ve Mora'dan asker aldıktan sonra Kandiye'ye dönmüş ve adadaki kalelerin eksiklikleriyle ilgilenmek için uzun süre Girit'te kalmıştı¹³¹. Yeniden denize açıldığında ele geçirdiği bir kalyon ve beş kadirgayla kasım ayında İstanbul'a dönmüştü¹³². Girit'teki kalelerin tahkimatında görev alan Osmanlı donanması, Avrupa devletlerinin beklentilerinin aksine 1671'den itibaren yeni bir sefere çıkmak yerine Ege adalarını ve Osmanlı ticaret gemilerini korsan saldırılarından korumakla ilgilenmişti.

Kaplan Mustafa Paşa, 25 Zilhicce 1081'de (5 Mayıs 1671) İstanbul'dan ayrılmış ve derya beylerinin de katılımıyla 60-70 kadirgayla Akdeniz'e açılmıştı¹³³. Édouard de La Croix'e göre, Kaplan Paşa 40 kadirga ile Oia Adası yakınlarında Chevalier de Binanville komutasındaki 3 kalyona saldırmış, fakat düşman kalyonlarının bombardımanına dayanamayarak geri çekilmişti¹³⁴. Fransa Büyükelçisi Marquis de Nointel, Maltalılarla bir kalyonla 40 Osmanlı kadirgasını bozduğunu öğrenen Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın hayal kırıklığına uğradığını belirtmişti¹³⁵. La Croix'in bahsettiği ikinci hadisede, Kaplan Paşa, bir Cenevizliden 5 korsan kalyonunun Ege Adası'nın limanında bulunduğunu öğrenmiş ve düşmana saldırmaya karar vermişti. Korsan kalyonları, rüzgâr esmediği için limandan ayrılmayınca oldukları yerde saf almıştı Kaplan Paşa'nın emriyle öncü 8 kadirga kalyonlara ilk saldırıyı gerçekleştirmişti. Ardından kendisi savaş düzenine soktuğu 40 kadirgayla hücum katılmıştı. Donanma düşman kalyonlarına iki top atışı mesafeye kadar yaklaştığında, bir derya beyi kullandığı kadirgadaki topların daha uzun menzilli olmasına güvenerek saftan ayrılıp öne çıkmıştı. Kaplan Paşa, düzeni bozan derya beyine oldukça sinirlenmişti. İki donanma birbirlerinin menziline girdikten sonra karşılık top atışları başlamıştı. Yedi sekiz saat boyunca devam eden çatışmalar, akşama yakın düşman kalyonlarının lehine rüzgârın esmesiyle sona ermişti. Zira Kaplan Paşa, hareket kabiliyeti kazanan kalyonlarla çatışmayı sürdürmenin riskli olacağını düşünmüştü. Donanmayı Termiye Adası'nın limanına çekmiş ve ertesi gün Anabolu'ya dönmüştü¹³⁶. Sefer mevsiminin geri kalanında Malta ve Hristiyan korsanlarının olası saldırılarına karşı Ege adaları ile Mora ve Anadolu sahillerinde devriye gezmeyi ve ticaret gemilerini korumayı sürdürmüştü¹³⁷. Seferin sonunda Mayorka korsanlarına ait bir kalyonu ele geçirmişti¹³⁸.

Osmanlılar, Girit'in fethinden sonra Kaplan Mustafa Paşa'nın komutasında Akdeniz'e 40 mîrî ve 30 derya beyi kadirgasından müteşekkil bir donanma çıkararak, yeni fethedilen adanın güvenliğini sağlamış ve Akdeniz ticaretine zarar veren korsanlarla mücadele etmişti¹³⁹. Osmanlı donanması bu yeni görevi kapsamında, özellikle uzun savaşlar döneminde faaliyetlerini arttıran korsanların önünü almak istemişti¹⁴⁰. Ancak sayıları artan ve artık kalyon kullanmaya başlayan korsanlarla mücadele etmekte zorlanmıştı. Bu meyanda Venedikli gözlemciler, Osmanlı kadirgalarının Ege adalarında

¹²⁹ Gazette, 25 May 1670, N. 78, s. 621.

¹³⁰ The London Gazette, 28 July-1 August 1670, N. 491, s. 1.

¹³¹ "Contenant La Suite des Affaires des Vénitiens, & des Turcs, en vne Lettre de Venise", N. 1, *Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, Paris, 1671, s. 4-8; Gazette, 23 Janvier 1671, N. 19, s. 150.

¹³² La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 171a-175a.

¹³³ Gazette, 1 May 1671, N. 61, s. 502; Gazette, 18 May 1671, N. 67, s. 551; Gazette, 25 May 1671, N. 70, s. 575; The London Gazette, 8-12 June 1671, N. 581, s. 1.

¹³⁴ Édouard de La Croix, *L'état présent de la puissance Ottomane, Avec les causes de son Accroissement, & celles de sa Décadence, dédié à son Altesse Serenissime Monseigneur le Grand Duc de Toscane*, Paris 1688, s. 239-240.

¹³⁵ BnF, Français 17046, vr. 182a.

¹³⁶ Édouard de La Croix, *L'état présent de la puissance Ottomane*, s. 243-247. a.mlf, *Estat de la marine de l'Empire Othoman*, vr. 175a-182a.

¹³⁷ "Contenant La Suite des Affaires des Vénitiens, & des Turcs, en vne Lettre de Venise", N. 80, *Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 1671, s. 647-649; Gazette, 26 Juin 1671, N. 85, s. 688; Gazette, 3 Juillet 1671, N. 88, s. 713.

¹³⁸ Gazette, 31 Octorbe 1671, N. 139, s. 1115.

¹³⁹ "Contenant La Suite des Affaires des Vénitiens, & des Turcs, en vne Lettre de Venise", N. 1, *Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 1672, s. 8.

¹⁴⁰ Michel Fontenay, "Corsaires de la foi ou rentiers du sol? Les chevaliers de Malte dans le corso méditerranéen au XVIIe siècle", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 3/35 (1988), s. 361-384.

tahakküm kuran Hristiyan korsanlara ait kalyonlar karşısında varlık gösteremediğine dikkat çekmişti¹⁴¹. Nitekim, yüksek ihtimalle Kaplan Paşa'nın başından geçenlerinin etkisiyle 1671 yılının sonlarında yeni kalyonların inşasına yönelik bazı adımlar atılmıştı¹⁴². Ne var ki sonraki sene IV. Mehmed'in Lehistan'a sefere çıkması ve donanmanın bir kısmının Karadeniz'de görevlendirilmesi bu teşebbüsün akim kalmasına yol açmıştı. Kaplan Paşa Evâil-i Zilhicce 1082'de (30 Mart-8 Nisan 1672) kaptan-ı deryalıktan azledilerek Halep beylerbeyi tayin edilmişti¹⁴³.

1666-1672 yılları arasında donanmayı yöneten Kaplan Mustafa Paşa, XVII. yüzyılda Mezomorto Hüseyin Paşa ile birlikte aralıksız en uzun süre kaptan-ı deryalık yapan ikinci isim olmuştu. Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit seferi boyunca donanmayı güvendiği bir devlet adamına emanet etmek istemesi sayesinde bu makama gelen Kaplan Paşa, denizcilik tecrübesi olmamasına rağmen Kandiye kuşatması sırasında görevini hakkıyla yerine getirmiş ve Girit zaferinin gizli kahramanlarından biri olmuştu. Sadrazamın 1672'de Lehistan'a bir sefer düzenlemeye karar vermesinin ardından Kaplan Paşa da orduya davet edilmişti. Sadrazamın seraskeri, önceki seferlerde olduğu gibi Lehistan'da yine birçok askerî harekâtı yönetecekti, ancak adının karıştığı bazı olaylar istikbalini etkileyecek sonuçlar da doğuracaktı.

4. Köprülülerin Damatları Karşı Karşıya: Kaplan Mustafa Paşa ve Kara Mustafa Paşa

Kazakların başrolde olduğu olaylar Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın batıya yeni bir sefer düzenlemesine zemin hazırlamıştı. Zaporija Kazaklarının lideri Bohdan Himelnitski'nin ölümünün ardından çeşitli Kazak grupları arasında çatışmalar başlamış ve mücadeleler esnasında bazı Kazaklar Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti. Lehistan ve Moskova'nın Ukrayna topraklarında hakimiyet alanlarını genişletmesinden tedirgin olan Osmanlılar, Kazakları tekrar tek bir devlet altında yönetmek isteyen Doroşenko'yu desteklemişti. Doroşenko'nun 1671 yılında Lehistanlılara karşı destek talebini kabul eden Fazıl Ahmed Paşa, Kamanıçe'yi fethetmeye karar vermişti¹⁴⁴.

IV. Mehmed sefere katılmasına rağmen Fazıl Ahmed Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu 8 Safer 1083'te (5 Haziran 1672) Edirne'de harekete geçmişti. Kaplan Mustafa Paşa, Halep eyaleti birlikleriyle 12 Rebü'l-evvel'de (8 Temmuz) Kartal Menzili'nde orduya katılmıştı¹⁴⁵. IV. Mehmed, 15 Rebü'l-evvel'de (11 Temmuz) Yaş şehrini görmek isteyince Kaplan Paşa ve Kara Mustafa Paşa kendisine refakat etmişti¹⁴⁶. Ordu Kamanıçe'ye yaklaştığında kaleyi gözetlemek için görevlendirilen komutanlardan biri olmuştu. Kapı halkından bir sekban kale yakınlarında iki kişiyi yakalayıp huzuruna getirdiğinde, Kaplan Paşa bu esirler ve sadrazamla birlikte kaledeki durumu izah etmek için padişahın huzuruna çıkmıştı¹⁴⁷. 20 Rebü'l-âhir'de (15 Ağustos) kuşatmaya katılan Kırım Hanı Selim Giray'a ağırlama töreni sırasında sağ tarafında eşlik etmişti¹⁴⁸.

Kamanıçe yolculuğunda ordunun öncü birliklerinde görev alan ve Sultan ile Kırım Hanı'na refakat eden Kaplan Mustafa Paşa'nın kuşatma sırasındaki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi yoktur. Kamanıçe Kalesi, Sadrazam Fazıl Ahmed, Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Mustafa Paşa ve Musahip Mustafa Paşa'nın yönettiği üç koldan kuşatılırken, Kaplan Paşa'nın hangi kolda hizmet ettiği açık değildir. Sadece kuşatmanın başında teslim olmak için görüşme talep eden kale muhafızlarının onun kolundan Osmanlılarla temasa geçtiklerin dair bilgi mevcuttur¹⁴⁹. Bu durum kendisinin birlikleriyle metrislerde savaştığını gösterir. Kamanıçe on gün süren bir kuşatmadan sonra vire ile fethedilmişti. Kaplan Paşa, Uyvar'da olduğu gibi kale halkının gidecekleri yere kadar nezaret etmişti¹⁵⁰.

¹⁴¹ "Contenant La Suite des Affaires des Vénitiens, & des Turcs, en vne Lettre de Venise", N. 34, *Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 1672, s. 274.

¹⁴² İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 116, 119.

¹⁴³ Abdurrahman Abdi Paşa, s. 318; *Zeyl-i Fezleke*, s. 590.

¹⁴⁴ Kahraman Şakul, *Kamanıçe Kuşatması 1672*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 9-28.

¹⁴⁵ Hacı Ali Efendi, *Târih-i Kamanıçe*, haz. Ayşe Hande Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2007, s.25; Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa*, s. 330; *Zeyl-i Fezleke*, s. 600; Şakul, *Kamanıçe Kuşatması*, s. 30-35.

¹⁴⁶ *Târih-i Kamanıçe*, s. 30-31; *Zeyl-i Fezleke*, s. 602-603.

¹⁴⁷ *Târih-i Kamanıçe*, s. 42; *Zeyl-i Fezleke*, s. 610-611.

¹⁴⁸ BOA, A.DVN.ARZ.d.900, s. 13; *Târih-i Kamanıçe*, s. 44; *Zeyl-i Fezleke*, s. 611-613; Abdurrahman Abdi Paşa, s. 337-338; Şakul, *Kamanıçe Kuşatması*, s. 42-43.

¹⁴⁹ *Zeyl-i Fezleke*, s. 615-616.

¹⁵⁰ Şakul, *Kamanıçe Kuşatması*, s. 40-88.

Kaplan Paşa, Kamanıçe'nin fethinin ardından bölgede bulunan kale ve palankalarının ele geçirilmesine karar verilince tekrar sahneye çıkmıştı. Kale garnizonunu güvenli bir yere ulaştırdıktan sonra ordugâha dönerken yerel aristokratlardan biri yanına gelip yönettiği yedi palankayı kendisine teslim etmişti. IV. Mehmed bundan haberdar olunca Kamanıçe'yi çevreleyen kale ve palankaların hepsinin fethedilmesini uygun görmüştü. Kaplan Paşa'yı serasker tayin ederken, Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas eyaleti birlikleri, on beş oda yeniçeri haricinde Kırım hanının komutasında Kırım birlikleri ve Doroşenko'nun başbuğluğunda Kazak askerlerini emrine vermişti. Kendisi bu güçlü ordunun başında dört hisarı zorlanmadan ele geçirmişti. Asıl hedef olarak belirlenen Lviv Kalesi'ne ulaştıktan üç gün sonra Lehistan elçilerinin barış görüşmesi için talepte bulunması üzerine kuşatmayı durdurmuştu. IV. Mehmed'in Lehistan elçileriyle bir antlaşma imzalaması üzerine ordugâha dönmüştü¹⁵¹.

Kaplan Mustafa Paşa, Uyvar'dan sonra Kamanıçe seferinde de küçük kaleler ve palankaları fetheden serasker olarak ün kazanmıştı. Kamanıçe'den İstanbul'a dönerken IV. Mehmed'in gördüğü bir rüya kendisine askerî sahada duyulan güveni ve özellikle bu tür vazifeleri yerine getireceğine olan inancı yansıması bakımında dikkate değerdir. Sultan saltanatının ilk yıllarında bir gece rüyasında bir yolda yolculuk ettiğini ve yolunun üzerindeki kaleleri vire ile fethettiğini görmüştü. Daha sonra bir atlı ortaya çıkıp “*bunları nice bir devşirürsün yetişür*” demişti. Sultan geçen on beş yılda bu rüyanın ne anlama geldiğini çözememişti. Ta ki Kamanıçe'den dönüş yolunda palankaları bombalayan Osmanlı toplarının seslerini uzaktan duyana kadar. IV. Mehmed, gözüne takılan palankaları fethetmesi için Kaplan Paşa'yı görevlendireceğini söylediğinde yanında bulunan Musahip Mustafa Paşa buna gerek olmadığını, zira düşmanların Osmanlı ordusunun gördüklerinde teslim olacaklarını ifade etmişti. Bu cevabı duyan Sultan, yıllar önce gördüğü rüyayı hatırlamış ve Kaplan Paşa'ya emir göndermekten vazgeçmişti¹⁵².

Osmanlı ordusunun İstanbul'a yolculuğu devam ederken Lehistan ve Rus birlikleri Hotin civarında Özi Beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa komutasındaki kuvvetleri mağlup etmişti. Bu haber ordugâha ulaşınca Kaplan Mustafa Paşa, Hotin'in intikamını almak için serdar tayin edildi. Ancak kış aylarında yeni bir sefer düzenlemek mümkün olmadı ve ordugâha geri döndü¹⁵³. Bir süre sonra Safevilerin Osmanlı kalelerine saldırmaya hazırlandığına dair haber gelmişti. Bunun üzerine kendisi Safevi tehdidini bertaraf etmek için 24 Rebû'l-evvel 1085'te (28 Haziran 1674) Diyarbakır beylerbeyi atandı¹⁵⁴. Kaplan Paşa'nın kısa aralıklarla iki farklı cephede serdar olarak görevlendirilmesi askerî sahada büyük bir güven kazandığına işaret eder.

Kaplan Mustafa Paşa, Safevilerin bir saldırı girişiminde bulunmaması üzerine bir süre Diyarbakır'daki görevini sürdürmüştü ve Evâhir-i Zilhicce 1086'da (7-15 Mart 1676) Bağdat beylerbeyi atanmıştı¹⁵⁵. Sekiz ay sonra kayınbiraderi Fazıl Ahmed Paşa vefat etmişti (Kasım 1676). Böylece siyasi kariyerinin şekillenmesinde ve özellikle seferlerde öne çıkarak sadrazamın seraskeri unvanını kazanmasında büyük payı olan akrabasını kaybetmişti. Bu andan itibaren Kaplan Paşa'nın siyasi kariyeri yeni sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kararlarına bağlı olacaktı. Bu nedenle ikisi arasındaki ilişkiyi anlamak ve bilhassa Kara Mustafa Paşa'nın Kaplan Paşa'yı bir rakip olarak kabul ettiğini göstermek önem kazanır.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Kaplan Mustafa Paşa'ya askeri sahada bir rol biçerken, üvey kardeşi Kara Mustafa Paşa'dan daha çok siyasi alanda yararlanmıştı. Uyvar seferinden itibaren sadaret kaymakamı olarak görev yapan Mustafa Paşa, sadrazamın başkentten uzak olduğu dönemlerde onun çıkarlarını korumuş ve isteklerini yerine getirmişti. Ayrıca IV. Mehmed ile yakın bir ilişki kurarak kendi ikbali için de yatırım yapmıştı¹⁵⁶. Askerî sahadaki tecrübesizliğini ise 1672 yılındaki düzenlenen

¹⁵¹ *Târih-i Kamanıçe*, s. 88, 91-92, 94, 99, 109; *Zeyl-i Fezleke*, s. 630-631, 632, 634, 635-636, 64.

¹⁵² *Abdurrahman Abdi Paşa*, s. 352; *Zeyl-i Fezleke*, s. 637.

¹⁵³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 651-653, 657.

¹⁵⁴ *Zeyl-i Fezleke*, s. 659; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 181-182; *Abdurrahman Abdi Paşa*, s. 379.

¹⁵⁵ *Zeyl-i Fezleke*, s. 674.

¹⁵⁶ Metin Aydar, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)*, Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2022, s. 38-71; Elisabeth Lobenwein, “Perspectives on Köprülü Fazıl Ahmed Pasha's (1635-1676) Grand Vizirate by Imperial Resident Casanova”, *Review of Middle East Studies*, S. 57, 2024, s. 107-109.

Lehistan seferinde kapatmış ve Kamanıçe'de kuşatma kollarından birini yönetmişti¹⁵⁷. Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümünün ardından siyasi ve askeri birikimlerinin karşılığını alarak sadrazam atanmıştı.

Kara Mustafa Paşa'ya kıyasla ününü ve itibarını askeri sahada kazanan Kaplan Mustafa Paşa, IV. Mehmed ile ilişkisi iyi olmasına rağmen taşradaki beylerbeylikleri, kaptan-ı deryalığı ve uzun sene seferlerde hizmet etmesi nedeniyle siyasi bağlantıları güçlü değildi. Bunun dışında, Lehistan seferinde itibarını zedeleyen bazı olaylara karıştığı için de gözden düşmüştü. Antoine Galland, İstanbul'da bulunduğu dönemde kaleme aldığı notlarda, Kaplan Paşa hakkında önemli bilgiler paylaşmıştı. 1 Temmuz 1673 tarihli notlarına göre, bir gün önce Halep'ten İstanbul'a gelen bir kurye, Sultan'ın fermanıya Halep Beylerbeyi Kaplan Paşa'nın kellesini almaya giden kapıcı-başının bizzat onun tarafından boğdurulduğunun haberini getirmişti. IV. Mehmed'in Kaplan Paşa'yı katletmeye karar vermesinin sebebi ise Lehistan seferinde serasker olduğu dönemde Lviv Kalesi'ni rüşvet karşılığında fethetmekten vazgeçmesiydi. Sultan, Kaplan Paşa'ya bu iddianın doğruluğunu sorduğunda inkâr etmemiş, ancak aldığı parayı askerlere dağıttığını söyleyerek kendisini aklamaya çalışmıştı. Galland, emrinde kırk binden fazla askeri olan Kaplan Paşa'nın yaşanan olay sebebiyle Sultan'a karşı ayaklanma niyetinde olmadığını da vurgulamıştı¹⁵⁸.

Antoine Galland'ın paylaştığı bu dikkat çekici bilgiler, Kaplan Mustafa Paşa'nın aslında 1673 yılı itibarıyla IV. Mehmed ve Fazıl Ahmed Paşa ile ilişkilerinin bozulduğunu gösterir. Yaptığını kabul etmesine¹⁵⁹ rağmen askerlerin ve o an için sadrazamın teveccühü sayesinde ordugâhta katledilmemiş olmalıdır. Galland'ın ifadelerinden Kaplan Paşa'nın taşrada yüksek sayıda asker üzerinde etkiye sahip olduğu anlaşılır. Bunun verdiği özgüvenle Halep'e kendisini katletmeye gelen devlet görevlilerini öldürebilmiştir. Sefer sırasında meydan gelen bu olay zamanla Fazıl Ahmed Paşa'nın kendisine olan desteği kestiğini ve onun katledilmesine onay verdiğini de gösterir. Bunun haricinde, Fransa Büyükelçilik sekreteri Édouard de La Croix 15 Eylül 1675 yılında yazdığı raporda, Kaplan Paşa'nın karakteri hakkında gözlemlerini paylaşır. Ona göre, kendisi kaba bir Türkçe ile konuşuyor, diğer paşalara kötü lakaplara hitap ediyor ve bunu nezaket eğitimi almamasıyla açıklıyordu. Paşalar da onun kişiliğinden çok kabalığından korkuyordu¹⁶⁰. Netice itibarıyla, Fazıl Ahmed Paşa'nın vazifesini sürdürmesine razı olmasına rağmen Kaplan Paşa ile yakınlığına son verdiği ve bu gelişmenin onun sadrazam adayları arasından çıkmasına sebep olduğu iddia edilebilir. Keza IV. Mehmed taşrada görevlendirip İstanbul'dan uzak tuttuğu Kaplan Paşa'ya sadaret makamını layık görmemişti. Muhtemelen devlet adamlarıyla kötü ilişkileri, taşrada yetişmesi ve saray adabından uzak olması da bu kararı etkilemişti.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın bu süreçte nasıl bir tavır takındığı bilinmemektedir, fakat Kaplan Mustafa Paşa aleyhinde hemen bir girişimde bulunmamıştı. Aslında sadaret mührünü aldıktan sonra selefiyle yakın olan yüksek rütbeli devlet adamlarını tasfiye etmeyi planlamıştı¹⁶¹. Buna rağmen akrabası Kaplan Paşa'nın rütbesini düşürmemişti. Daha önemlisi 1678 yılında Çehrin'e düzenlediği sefere onu da davet etmişti. Fazıl Ahmed Paşa tarafından desteklenen Doroşenko 1677 yılında Osmanlılara ihanet etmiş ve Çehrin'i Ruslara teslim etmişti. Bunun üzerine Sadrazam Mustafa Paşa, serdar tayin ettiği Şeytan İbrahim Paşa'yı Çehrin'i fethetmekle görevlendirmişti. Ancak İbrahim Paşa Çehrin kuşatmasında başarısız olmuştu¹⁶².

Şeytan İbrahim Paşa'nın düzenlediği sefere doğu eyaletlerinden birçok beylerbeyi katılmış olmasına rağmen Bağdat Beylerbeyi Kaplan Mustafa Paşa davet edilmemişti. Sadrazam Kara Mustafa Paşa başka bir paşanın emrinde olmaktan daha çok ordunun serdarı atanmayı hak eden Kaplan Paşa'ya bu fırsatı tanımak istememiş olabilirdi. Ancak sadrazam ilk seferin başarısız olması sebebiyle 1678

¹⁵⁷ Aydar, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa*, s. 71-115.

¹⁵⁸ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673): II. Cilt (1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 77-78.

¹⁵⁹ Osmanlı tarihçileri Kaplan Paşa'nın Lviv muhafızlarından barış görüşmelerini başlatmak için yıllık yüz bin altın yanında "pışkeş namıyla yüz bin gurus" talep ettiğini belirtmiştir. Kaplan Paşa muhtemelen kendi inisiyatifiyle bu talepte bulunarak daha sonra rüşvet almakla suçlanmaya zemin hazırlamıştı, bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s. 636.

¹⁶⁰ Édouard de La Croix, *Memoires du Sieur de La Croix, Cy-devant Secretaire de l'Ambassade de Constantinople*, C. II, Paris 1684, s. 78.

¹⁶¹ Yasir Yılmaz, *The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)*, Doktora Tezi, Purdue University, 2015, s. 89-141, 165-191.

¹⁶² Muhammet Şen, "İskoç General Patrik Gordon'un Gözüyle İlk Osmanlı-Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 2, S. 18, 2018, s. 339-354.

yılında ordunun başında Çehrin'e ikinci seferi düzenlediğinde bir müddet tereddüt ettikten sonra kendisini orduya çağırmişti¹⁶³. Hatta sefere katılmak şartıyla Diyarbakır beylerbeyi olmasını sağlamıştı¹⁶⁴.

Sadrazam Mustafa Paşa'ya sefer yolculuğunda eşlik etmeyen Kaplan Mustafa Paşa, 12 Cemâziye'l-âhir 1089'da (1 Ağustos 1678) emrindeki birliklerle orduya Çehrin'de katılmıştı. Sadrazam bir tepe üzerine çıkarak Kaplan Paşa'nın alaylarını seyretmiş ve daha sonra kendisini otağında ağırlamıştı. Kaplan Paşa, sonraki gün Çehrin'i dört taraftan ablukaya almak için Tasmin Adası'na yerleşmişti¹⁶⁵. Hüseyin Behçetî Efendi, Kaplan Paşa alaylarının tantanalı bir şekilde Tasma Nehri'nden geçişini anlatırken, kendisinin de "zırh ve kaftan giyüb, rüstemâne süvâr-ı semend-i ikbâl ve râ'iz-i esheb-i iclâl" olarak son defa sadrazamı ziyaret ettiğini ifade etmişti¹⁶⁶.

Kaplan Mustafa Paşa'nın ordugâhtaki gövde gösterisi kısa süre içinde yerini hüsrana bırakmıştı. Çehrin'e yardıma gelen Rus ordusu, Sadrazam Mustafa Paşa tarafından serasker tayin edilen Kara Mehmed Paşa'nın birliklerini mağlup etmişti. Rus birlikleri kuşatmayı sürdüren Osmanlı askerlerine iyice yaklaşıncı sadrazam, Kaplan Paşa'yı serasker atamaya mecbur kalmıştı. Kırım Hanı Mehmed Giray'ın kuvvetleriyle birleştikten sonra Rus ordusuna saldıran Kaplan Paşa, günlerce devam eden mücadelelerin sonunda ağır bir mağlubiyet almış ve yaralanmıştı. Bu mağlubiyet Çehrin kuşatmasını zor duruma sokarken, Kara Mustafa Paşa ilk esnada Kaplan Paşa'yı cezalandırmak yerine teselli etmişti¹⁶⁷. Édouard de La Croix'e göre ise, sadrazam kendisinden hoşlanmadığı için mücadele devam ederken destek birlikleri göndermemiş ve onun bir hezimet yaşamasından adeta memnun kalmıştı. Nitekim mağlubiyeti Kaplan Paşa'nın orduyu yönetememesine hamletmiş ve bu durumu cezasız bırakmaya niyetli olmadığını da belli etmişti¹⁶⁸.

Kaplan Mustafa Paşa, savaşlarda kazandığı şanı ve itibarı yine bir savaşta kaybetmişti. Onun askeri sahadaki kudretiyle rekabet edemeyen Kara Mustafa Paşa, Çehrin kuşatmasında aradığı fırsatı bulmuştu. Seferin ardından henüz ordu İstanbul'a ulaşmadan önce Kaplan Paşa'yı azletmiş ve Edirne'ye ulaştıktan sonra kaptan-ı derya atanmasını sağlamıştı (Aralık 1678)¹⁶⁹. Kara Mustafa Paşa selefinden farklı olarak kaptan-ı deryalık makamını iktidarına rakip olarak gördüğü devlet adamlarını merkezden uzaklaştırmak için kullanmıştı¹⁷⁰. Kaplan Paşa'ya da aynı muamelede bulunmak istemişti, fakat IV. Mehmed sadrazamdan habersiz bir şekilde kendisine kaptan-ı deryalık yanında Kubbealtı veziri payesi de vermişti. Kara Mustafa Paşa bu karardan rahatsız olmuş, hatta Kaplan Paşa'nın sultan üzerinde etki kurmasından çekindiği için Divan'dan ayrılmaya cesaret edemez hale gelmişti¹⁷¹. Daha sonra Bağdat beylerbeyi atanması için girişimde bulunmuş, fakat Sultan böyle değerli bir paşanın yanından ayrılmasına rıza göstermemişti¹⁷².

IV. Mehmed'in daha önce katledilmesi için ferman çıkardığı Kaplan Mustafa Paşa'yı Kara Mustafa Paşa sadrazam olduktan sonra affettiği anlaşılır. Kendisi bu sayede Osmanlı ordusunda ve donanmasında yaptığı hizmetlere yakışır bir şekilde ömrünün son senelerini kaptan-ı derya olarak geçirebilmişti. 1679 ve 1680 yıllarında donanmayla Akdeniz'e sefere çıkmıştı. Bu durum Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın endişelerini de azaltmış olmalıydı. Kaplan Paşa donanma ile İzmir'de iken 13 Zilkade 1091'de (5 Aralık 1680) vefat etti¹⁷³.

Sonuç

¹⁶³ Gazette, 20 Avril 1678, N. 46, içinde *Recveil des Gazettes, Novveles Ordinaires et Extraordinaires*, Paris, 1678, s. 391.

¹⁶⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 85.

¹⁶⁵ Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması 1672*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022, s. 96-97.

¹⁶⁶ Filiz Duman, *Bir Gazavatname Türü Olarak Hüseyin Behçetî'nin Miracü'z-Zafer Adlı Zafer-namesi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010, s. 361-362, 364.

¹⁶⁷ Şakul, *Çehrin Kuşatması*, s. 113-127; *Zeyl-i Fezleke*, s. 711-717.

¹⁶⁸ La Croix, *Memoires du Sieur de La Croix*, c. II, s. 250; Şakul, *Çehrin Kuşatması*, s. 127.

¹⁶⁹ *Zeyl-i Fezleke*, s. 752.

¹⁷⁰ Örnek olarak Musahip Mustafa Paşa gösterilebilir, bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s. 917; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 263.

¹⁷¹ Gazette, 17 Janvier 1679, N. 26, içinde *Recveil des Gazettes, Novveles Ordinaires et Extraordinaires*, Paris, 1679, s. 153.

¹⁷² Gazette, 8 Novembre 1680, N. 16, içinde *Recveil des Gazettes, Novveles Ordinaires et Extraordinaires*, Paris, 1680, s. 114.

¹⁷³ *Zeyl-i Fezleke*, s. 762; *Abdurrahman Abdi Paşa*, s. 423.

Yanyalı Kaplan Mustafa Paşa, Arslan-oğulları ailesinin bir mensubu olarak genç yaşlarında kendi memleketi ve farklı bölgelerde görev almıştı. İyi hizmetleri ve ailesinin gücü sayesinde Köprülülerle akraba oldu. Bu sayede kariyer basamaklarını daha hızlı çıktı. Özellikle Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa ile olan yakınlığı seferlerde ordu komutanı olarak ün kazanmasını sağladı. Sadrazamın Seraskeri Kaplan Paşa, kendine sadık devlet adamlarına ihtiyaç duyan Fazıl Ahmed Paşa'nın en güvendiği isimlerin başında yer aldı. Askerî sahada kazandığı itibar, Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra kendisini sadrazam adaylarından biri konumuna getirdi. Ancak Lehistan seferi sonrasında hakkında çıkan iddialar gözden düşmesine sebep oldu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa rakip olarak gördüğü Kaplan Paşa'yı başkentten uzak tuttu, fakat Çehrin seferine onu davet etmek zorunda kaldı. Kaplan Paşa bu seferde hatalarıyla yeni sadrazama aradığı fırsatı sundu. IV. Mehmed, onun arkasında durdu ve son yıllarında devlet görevini sürdürmesini sağladı. Netice itibariyle, Kaplan Mustafa Paşa, Köprülülerin askerî iktidarını temellendirmede önemli bir rol üstlendi. Komutan olarak kendisine verilen görevleri hakkıyla yerine getirdi ve seferlerin başarıyla sonuçlanmasına katkı sağladı. Bu sayede Köprülülere askerî sahada rakip olabilecek devlet adamlarına da fırsat tanımadı. Ailesinden aldığı meşhur lakabını askerî faaliyetleriyle perçinlemeyi başardı.

Bibliyografya**1. Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

Ali Emiri, I. İbrahim (AE.SİBR.), 3/321.

Divan (Beylikçi) Kalemî Askerî Ruznamçe Defterleri (A.DVN.ARZ.d.), 900.

Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.), 8, 21, 22, 64, 80, 82, 85, 92.

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.), 217, 266.

Maliyeden Müdevver (MAD.d.), 15853.

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri (C.DH.), 122/6095.

İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE.ENB.), 3/294; (İE.DH.), 2/104-123; (İE.ML.), 11/997, 16/1434, 20/1866, 24/2278-2282.

Ruûs Kalemî Defterleri (A.RSK.d.), 1474, 1512, 1526, 1539, 1534.

Timar Zeâmet (Ruznamçe) Defterleri (DFE.RZ.d.), 49, 57, 60, 72, 89, 100, 292.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSMA.e.426/17, 794/64, 1120/52, 1135/38.

2. Kaynak Eserler

1663-1664 tarihli ordu mühimesi cüzü. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, Albertina-B. Or. 295.

Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673): II. Cilt (1673)*. çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Antoine Galland, *Les Paroles Remarquables, Les Bons Mots, Et Les Maximes Des Orientaux*. L. & H. van Dole, La Haye 1694.

Aycibin, Zeynep. *Kâtip Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.

Derin, Fahri Çetin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi: Tahlil ve Metin Tenkidi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.

Duman, Filiz, *Bir Gazavatname Türü Olarak Hüseyin Behçeti'nin Miracü'z-Zafer Adlı Zafer-namesi*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010.

Édouard de La Croix, *Estat de la marine de l'Empire Othoman, et le journal de l'armée navalle*, Bibliothèque nationale de France (BnF), Département des Manuscrits, François 14679.

Édouard de La Croix, *État général de l'Empire othoman depuis sa fondation jusques à présent, par un solitaire turc*, C. II, P. Hérisant, Paris 1695.

Édouard de La Croix, *L'état présent de la puissance Ottomane, Avec les causes de son Accroissement, & celles de sa Décadence, dédié à son Altesse Serenissime Monseigneur le Grand Duc de Toscane*, Paris 1688.

Édouard de La Croix, *Memoires du Sieur de La Croix, Cy-devant Secretaire de l'Ambassade de Constantinople*, C. II, Paris 1684.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. VIII, İkdâm Yayınları, İstanbul 1896.

Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 5. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 6. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 8. Kitap-2. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Hacı Ali Efendi, *Târih-i Kamaniçe*, haz. Ayşe Hande Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2007.

Karaçay Türkal, Nazire, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065–22 Ca. 1106/ 1654–7 Şubat 1695)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

Kırandi, Efna. *Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi 1484 Numaralı Ruûs Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-104)*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022.

Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069–1080) Vukuatı Tarihi: Transkripsiyon ve Değerlendirme. haz. Arslan Boyraz, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i, haz. Abubekir Sıddık Yücel, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996.

Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, C. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Özgül, İbrahim. *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Raşid, 1071-1114*. haz. A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır, A. Z. İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Recueil des Gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires.

The London Gazette

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi. haz. Ziya Yılmaz, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

3. Araştırma Eserler

AYDAR, Metin, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)*, Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2022.

BEKAR, Cumhur, "The Rise of the Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century", *Turkish Historical Review*, Vol. 11, 2020, s. 229-256.

BEKAR, Cumhur, "The Ottoman Revolution of 1661: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers", *Journal of Early Modern History*, vol. 27, 2023, s. 224-253.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

CANDIANI, Guido, "Stratégie et diplomatie vénitiennes: navires angle-hollandaises et blocus des Dardanelles, 1646-1659", *Revue d'Histoire Maritime*, S. 9, 2008, s. 251-282.

DELİLBAŞI, Melek, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliği'nin Kurulması", *Belleten*, C. 51, S. 199, 1987, s. 75-106.

ERTAŞ, Mehmet Yaşar. “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Gaillesi”, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi, VI. cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 195-220.

FONTENAY, Michel, “Corsaires de la foi ou rentiers du sol? Les chevaliers de Malte dans le corso méditerranéen au XVIIe siècle”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 3/35 (1988), s. 361-384.

ISOM-VERHAAREN, Christine. “Tracing the Life of Hüsam Bey: Career Paths in the Sixteenth-century Ottoman Navy”, *Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. Frank Castiglione, Ethan L. Menching, Veysel Şimşek, Brill, Leiden 2019, s. 291-314.

KELEŞ, Erdoğan, “Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)”, *OTAM*, S. 52, 2022, s. 135-179.

KIEL, Machiel, “Yanya”, *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, s. 317-321.

KOLÇAK, Özgür, “Paths of Glory: The Rise of the Köprülü and the Execution of Şamizade Mehmed Efendi (1663)”, *“Buyurdum ki...”: The Whole World of Ottomanica and Beyond Studies in Honour of Claudia Römer*, ed. Hülya Çelik, Yavuz Köse, Gisela Procházka-Eisl, Brill, Leiden 2023, s. 451-478.

KOLÇAK, Özgür, “Sainth Gotthard Muharebesi”, *DİA*, c. Ek-2, Ankara 2019, s. 449-450.

KOLÇAK, Özgür, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

LOBENWEIN, Elisabeth, “Perspectives on Köprülü Fazıl Ahmed Pasha’s (1635-1676) Grand Vizirate by Imperial Resident Casanova”, *Review of Middle East Studies*, S. 57, 2024, s. 98-120.

MERT, Berna, *IV. Mehmed Devri Bir Kaftan Defteri (H. 19 B. 1058-24 N. 1086/9 Ağustos 1648-12 Aralık 1675) (Değerlendirme-Çeviri Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022.

ŞAKUL, Kahraman, *Çehrin Kuşatması 1672*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

ŞAKUL, Kahraman, *Kamaniçe Kuşatması 1672*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

ŞAKUL, Kahraman, *Uyvar Kuşatması 1663*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

ŞEN, Muhammet, “İskoç General Patrik Gordon'un Gözüyle İlk Osmanlı-Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C.2, S. 18, 2018, s. 339-354.

YILMAZ, Mehmet Emin, “Yunanistan’da Kiliseye Dönüştürülen Memi Baba Türbesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 92, 2019, s. 113-126.

YILMAZ, Yasir, *The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft during the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)*, Doktora Tezi, Purdue University, 2015.

WHITEHEAD, Christopher, “The Early Career of Köprülü Mehmed Pasha: An Archival Reconstruction”, *Review of Middle East Studies*, 2024, s. 1-25.